

Spisovatel
**Zdeněk
Šmíd**

LADISLAVA LEDERBUCHOVÁ

**SPISOVATEL
ZDENĚK ŠMÍD**

SPISOVATEL ZDENĚK ŠMÍD

LADISLAVA LEDERBUCHOVÁ

PLZEŇ 2023

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI**

Spisovatel Zdeněk Šmíd

Ladislava Lederbuchová

Recenzenti:

doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

doc. PhDr. Ondřej Hník, Ph.D.

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni

Editor a typografická úprava: Jakub Pokorný

Grafický návrh obálky: Anastasia Vrublevská

Vydala:

Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 2732/8, 301 00 Plzeň

Kniha byla vydána díky finanční podpoře Fakulty pedagogické
Západočeské univerzity v Plzni a finanční podpoře
katedry českého jazyka Fakulty pedagogické ZČU v Plzni

První vydání, 524 stran

Pořadové číslo: 2391, ediční číslo: 55-074-23

Plzeň 2023

ISBN 978-80-261-1179-5

ISBN 978-80-261-1178-8 (šitá vazba)

DOI <https://doi.org/10.24132/ZCU.2023.11795>

© Západočeská univerzita v Plzni, 2023

Poděkování

Za zájem o řešení regionálního tématu a následnou všestrannou podporu děkuji paní PhDr. Janě Vaňkové, vedoucí katedry českého jazyka a literatury Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

Rodině Zdeňka Šmída, především manželce paní Haně Šmidové a synovi panu Darku Šmidovi, děkuji za průběžnou spolupráci – za informace o životě spisovatele a počátcích jeho literární tvorby. Dále za poskytnutí rodinných dokumentů a fotografií pro obrazovou přílohu knihy.

Paní kolegyni Mgr. Markétě Pokorové, Ph.D., děkuji za pomoc v začátku práce na literárněhistorické kapitole (Doba, život, dílo).

Vedoucí Polanovy síně Knihovny města Plzně paní Mgr. Janě Horákové děkuji za informace o Kruhu přátel knižní kultury KMP, důležité pro obraz literárního života Z. Šmída.

Paní Mgr. Lindě Hajžmanové, pracovníci bibliografického oddělení Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje, děkuji za pomoc s dohledáním některých obtížně zjistitelných bibliografických dat a za identifikaci autorů některých dobových recenzí Šmidových textů.

V neposlední řadě děkuji svému synu Václavovi za pomoc s přípravou obrazových příloh knihy.

Autorka

Obsah

Úvod aneb O regionalismu v literatuře	1
Doba, život, dílo	7
Kdo je Zdeněk Šmíd?	7
Literární slovníky	7
Literárněhistorická kompendia	11
Rodinné zázemí, dětství a dospívání	16
Učitel a spisovatel	21
Vodák, muzikant, textař, scénárista	28
Spisovatel píše, nakladatel publikuje	33
Dílo v reflexi dobové literární kritiky	46
Šedesátá léta – tzv. „zlatá“	46
Sedmdesátá a osmdesátá léta – období normalizace	48
Sbohem, Dicku!	51
Vodácká a horácká série <i>Proč...</i>	55
Trojí čas hor	58
Strašidla a krásné panny	60
Dudáci a vlčí hlavy	61
Babinec	61
Miss Porta	63
Tíže svobody aneb léta devadesátá a další	64
Jan, černý proutník	66
Předposlední trubadúr	67
Cejch	68
Útok na Vyvolenou	71
Bombarda Joe	72
Mé staré dobré Vary aneb Váš žviální průvodce pitím i žitím	73
S kytarou v Antarktidě a cestopisy	74
Lesk a bída Čekání	74
Jak jsme se nedali aneb Kapitoly z dějin národního úpění	75
Otava: putování po řece	77

Lužnice: putování s řekou	78
Mže/Berounka: putování po řekách	79
Místo závěru	79
Češi a Němci	81
Jsme národ? A jsme národ hodný?	84
Dějiny Františka Palackého	100
Na Tursku aneb Obraz bitvy jako téma národní identity ..	104
Tursko Zdeňka Šmída	110
Čeští Němci	116
Trojí čas hor	124
Pověst o Hanesu Gruberovi	124
Balada o Katarině	127
Příběh zapomenutého fořta	128
Jsme sebevědomý národ	131
Jsou Češi národem nařikačů?	138
Jsme sebevědomý, ale pokořený národ	147
Cejch	161
Jsme národ pomstychtivý?	173
Lesk a bída Čekání	181
Jsme národ evropský	189
Šmídova Expedice	190
Místo závěru	203
Pověst	205
Co je pověst?	205
O Libuši a Přemyslovi	208
Staří kronikáři	210
Jiráskovy Staré pověsti české	215
Libuše a Přemysl Jiřího Koláře a Ervína Hrycha	219
Postmodernistické travestie	225
Libuše a Přemysl Zdeňka Šmída	229
Kronika Ivana Krejčího Strašné pověsti české a Opráskí sčeskí historje	234
Remytologizace Miloše Urbana	236
Remytologizace Zdeňka Šmída	239
Trojí čas hor	246
Pověst o Hanesu Gruberovi	246
Balada o Katarině	254

Katarina a ti druzí	259
Strašidla a krásné panny	271
Hans Heiling	273
O zkamenělé svatbě	274
O Karlových Varech	278
O nevinné služce	280
O hastrmanovi	281
O objevu stříbra	283
Krušnohorští trpaslíci a dřevěné panenky	284
Dudáci a vlčí hlavy	287
Chodové	288
Mezi bajkou, pověstí a pohádkou	291
Dudáci	295
Škalníci	298
O Kozinovi	300
Předposlední trubadúr	316
Píseň o hradu Skála	317
Píseň o rýzmberské paní	322
Zpráva o hradu Házmburku a měšťanu Tunklovi	326
Energie pověsti	327
Román Cejch jako pověst	333
Téma rodící se pověsti	338
Místo závěru	341
Humor a komično	343
Humor je, když...	344
Absurdno, černý humor, groteskno, nonsens	349
Černý humor	350
Komično smutku	354
Nonsens	359
Gradace absurdna	363
Poetika komična aneb komično jako tvorba	366
Travestie a parodie	366
Hyperbola a ironie	367
Satira	369
Parodie jako nástroj satiry	372
Miss Porta	374
Babinec	375
Útok na Vyvolenou	378

Gender	384
Mísení kulturněhistorických a civilizačních úrovní	388
Mísení vysokého a nízkého, výjimečného a banálního	392
Skutečnost versus umění	397
Mísení diskursů různých stylů	400
Výčet	404
Různorodé položky výčtu	408
Intertextualita	414
Ritualizace vodáctví, parafráze modliteb a písní	423
Lidský druh vodák a horák	425
Zdeněk Šmíd – Karel Michal – Karel Havlíček Borovský ...	430
Kompozice	434
Kauzalita	437
Jazyková komika	445
Mísení historických jazykových stylů	446
Gramatika	448
Mísení obraznosti a doslovnosti	450
Neologismy	451
Vulgarismy	453
Místo závěru	457
Závěr	459
Prameny a literatura	463
Jmenný rejstřík	483
Resumé	492
Přílohy	496

Úvod aneb O regionalismu v literatuře

Spisovatel František Nepil v jednom svém *Dobřím a ještě lepším jitra*¹ uvažuje o kulturním zázemí kraje: „Každý kraj má svého básníka nebo spisovatele. Anebo by ho měl mít. Někoho, kdo ten kus země uchová takový, jaký jste ho znali z dětství. Jaký býval před lety či před staletími. Anebo jaký je dnes. Každý kraj dneška je budoucím krajem minulosti a vzpomínek. Za pár desítek let znovu změni svou tvář, své lidi a osudy a potřebuje nového básníka nebo spisovatele. Když ho nemá, je to kraj bez krve, radosti a paměti“, Nepil 2005, s. 108.

Západní Čechy, Podkrušnohoří a Pošumaví, kraj Sudet se specifickou krajinou, přírodou a historií, takového autora bohudík mají – spisovatele Zdeňka Šmída. Chceme-li představit jeho tvorbu, je třeba mít na mysli specifičnost jeho próz a položit si zásadní otázky: Co je regionální literatura? Kdo je regionální autor?

Otázkou regionalismu se teoreticky zabýval Josef Hrabák. Ve studii O některých problémech regionální slovesnosti řešil především obsah a vtaž pojmu kulturní centrum a kulturní periferie, označil je za pojmy historické, píše, že tyto protikladné termíny „jsou produktem dnes již překonaných (nebo snad teprve překonávaných?) kulturních poměrů“, Hrabák 1961, s. 15. Autorova dobrá víra obsahovala sice drobnou pochybnost vyjádřenou otázkou v závorce, ale celkem jde o případ, kdy je přání otcem myšlenky, tedy závěru, že v dané době (konec padesátých a začátek šedesátých let 20. století) má česká kultura mnoho kulturních center a téměř žádnou periferii, srov. *ibid.*, s. 13–15. Další úvahy autora tomu nasvědčují, a to i přesvědčením,

---

¹ Pod tímto názvem uváděl v ranním vysílání Československého rozhlasu od roku 1976 do roku 1995 každý týden ve vlastním přednesu své raničky (užíváme tento pojem analogicky k večernímu televiznímu pořadu pro děti s názvem *Večerníček*). Šlo o specifický žánr rozhlasového fejtonu či causerie, kterým F. Nepil navázal na tradici týdenních Bassových a Čapkových *Rozhlásků* – krátkých básní na aktuální náměty z veřejného života, tištěných v Lidových novinách dvacátých a třicátých let 20. století. Svá *Dobrá jitra* F. Nepil uspořádal pro tři knižní vydání (1983, 1992, 1996).

že regionální tematika není argumentem pro označení autora a jeho díla za regionální: výsměšně uvádí příklad cestopisu do Tasmánie s otázkou, zda je jeho autor „regionální spisovatel tasmánský“, *ibid.*, s. 21. Za rozhodující považuje hledisko funkční, související se zjištěním, zda dané dílo kulturně „regionu slouží“, ale připouští, že „jsou autoři, kteří myslí v prvé řadě na svůj region, ale nepovznesou se nad něj, a jsou autoři, kteří přitom vytvoří hodnoty celonárodního významu“. S tím se ztotožňujeme, stejně jako s myšlenkou, že regionalismus a provincialismus není totéž: „Provinciální autor [...] zůstává zaklet do svého maličkého prostředí a nepřesahuje je svým významem“ (*ibid.*, s. 30). Závěrečné konstatování, že význam regionálního autora je dán tím, „jak přispívá [...] ke kultuře celonárodní“ (*ibid.*, s. 30) v podstatě vyjadřuje i naše hodnocení regionální literatury, ale považujeme za potřebné Hrabákovy úvahy kriticky doplnit a tím i zpřesnit obsah daného pojmu ve vztahu k tvorbě Zdeňka Šmída, kterého považujeme za autora regionálního ve smyslu přesahu významu jeho děl do kontextu literatury národní.

Literárněteoretické slovníky heslo Regionální literatura uvádějí, ale vykládají různě. V jednom se píše, že jsou to „všechna literární díla, v nichž se výrazným způsobem obráží autorův vztah k určitému kraji, k jeho zvláštnostem společenským [...] i přírodní osobitosti“, ale také, že je to literatura, „která slouží specifickým kulturním potřebám určité krajové oblasti a spoluutváří místní kulturní život“, Vlašín a kol. 1977, s. 317. Jinde se do významu pojmu přidává i dílo autorů rodáků, „i když působí mimo vytčený region“, pak i autorů „v regionu literárně působících, ale původem odjinud“, ale i autorů, „kteří region tematizovali ve své tvorbě“, srov. Pavera, Všetička 2002, s. 299.

Za regionálního autora tedy může být považován spisovatel rodák z určitého místa, dodejme však, že až poté, co svým dílem došel uznání – nejen v regionu, ale především v kulturním centru (na rozdíl od J. Hrabáka považujeme termíny kulturní centrum a kulturní region za stále aktuální). Obyvatelé daného regionu se pak k němu hrdě hlásí, neboť světlo jeho úspěchu odleskem dopadá i na ně. Jde o identifikační pocit jakési regionální kolektivní pýchy přesahující generace (Byl a je jedním z nás!). Takové pocity sourodáků mohou být vyvolány i bez ohledu na čtenářskou znalost díla daného spisovatele, postačuje jeho věhlas; navíc jeho dílo nemusí být tematicky svázáno s daným místem či krajem. Lze říci, že v takových případech se spisovatel stává regionálním autorem jaksi sekundárně – je-li

úspěšný jinde, v centru či dokonce v zahraničí, pak ho chválí i jeho rodiště, jeho region. A ve vztahu k našemu problému zde nejde jen o typicky české přísloví, že „doma není nikdo prorokem“.

Naše úvaha o regionalismu v umělecké literatuře naráží na řadu otázek (např. co dělá umělecké centrum centrem a čím jsou ve vztahu k němu regiony), jejichž důsledné řešení však teď není naším aktuálním úkolem. Zásadní otázka pro nás zní: kdo je regionálním autorem, resp. autorem regionální literatury ve vlastním slova smyslu, tedy primárně?

Regionalismus v umění má ve svém spektru významů dva základní faktory: Kromě umělecké hodnoty textu, oceňované i literární kritikou centra a čtenáři dané kultury (aby bylo vůbec možné z estetického hlediska hovořit o umění), je v jeho významech zřejmý autorský vztah k určitému kraji. Spisovatel čerpá látku z regionálního života, současného, ale i minulého, historického – ve svém díle určitý kraj, jeho konkrétní místa či jeho osobnosti tematicky zobrazuje. Za regionálního spisovatele tedy považujeme autora, jenž ve svých textech prostřednictvím obrazů prostředí, děje a postav či lyrické situace adresně odkazuje k určité lokalitě: zeměpisnými pojmy všeho druhu (text obsahuje názvy skutečných měst, obcí, míst, hradů, řek, hor), obrazem faktických událostí a osobností prokazatelně v dané lokalitě žijících (např. šlechtických rodů, kulturně známých, významných rodin apod.) utváří identifikovatelný obraz určitého reálného místa či regionu, jak v literatuře non-fiction, tak v literatuře umělecké (srov. Lederbuchová 2002, s. 275–276).

Např. pro šumavskou kulturní oblast (a nejen pro ni) mají i dnes význam Klostermannovy prózy s místními látkami. Svéráz šumavského životního stylu ani dnes zcela nezmizel, i když doznal velkých civilizačních změn, je dodnes dán specifícností horského prostředí, které Klostermannovy prózy ukazují velmi přesvědčivě. Této sdělnosti si cení v dílech českých realistů (mezi nimiž jmenovitě Klostermanna uvádí) Dobrava Moldanová: „Obraz konkrétní krajiny a života v ní není [...] jen plochou kulisou příběhů „jako ze života“, ale [...] dává jim (tj. textům) další rozměr [...] důvěrně známého a drahého domova“, Moldanová 2007, s. 22.

Regionalismus v umění má řadu aspektů a díla označená jako regionální mají různou uměleckou hodnotu. Literární obraz kraje, v textu místními jmény či vlastními jmény osob identifikovaný, emocionálně rezonuje se čtenářovými city k místu, v němž je doma

a které má rád. Tento fakt však s sebou nese i riziko v procesu estetizace čtenářského zážitku a hodnocení: pokud čtenář není schopen odlišit látku od jejího tematického zpracování a docenit uměleckou stylizovanost textu, pak text regionální literatury funguje jen jako prvotní spouštěč emocí, jež patří jen danému místu, bez ohledu na jeho umělecký obraz. Čtenář pak přisoudí i textu nízké umělecké úrovně hodnotu vysokého umění, neboť měřítkem mu je právě emocionální vzrušení a zalíbení v adresnosti textu k realitě, kterou má rád.

Takoví tzv. naivní čtenáři pak nadhodnocují autory a jejich díla jen proto, že se látkou vztahují k jejich regionu, a to ke škodě dobrého jména regionální tvorby. Z pohledu uměleckých kritérií kulturního centra pak může působit regionální literatura jako umění druhořadé kvality (tím ovšem není řečeno, že taková podřadná díla skutečně neexistují, o provincialismu psal už J. Hrabák). Že obraz místa či regionu není zárukou umělecké hodnoty textu, dobře vědí literární kritici a historikové. Jaroslava Janáčková píše, že Karel Klostermann ve svém šumavském krajinářství se „opakovaně dovolává skutečnosti jako zdroje svých látek a příběhů i jako kritéria jejich pravdivosti. Ale vyvozovat z těchto zmínek závěry o autorově realismu by bylo krátkozraké“, neboť důležitější je, že spisovatel svým líčením „dějinně přírodní atmosféry dokázal umělecky vyjádřit ‚ducha‘ šumavského prostoru“, srov. Janáčková 1985, s. 179.

Máme za to, že hodnotná umělecká literatura s tématy určitého města, místa, krajiny přináší konkrétní adresnost svých obrazů kvalitu, kterou potvrzuje svou svébytností jako umění sui generis, jehož účinnost a kulturní dosah předčí texty jiného druhu: literární významy odkazující ke konkrétní „mapě“ města či krajiny, včetně jejich kulturních souřadnic, mají vliv na budování čtenářovy kulturní paměti přesahující literární zážitek, neboť „místa spjatá s naší osobní zkušeností prožíváme pod vlivem míst literárních: město kupříkladu vědomě či nevědomě vnímáme pod vlivem příběhů, které jsme o něm četli, pod vlivem jeho „mýtu“, Hodrová 1997, s. 21. Právě v nabídce těchto esteticko-poznávacích procesů nemá regionální umělecká literatura konkurenci, je nezastupitelná² a touto

---

² Z takového pohledu je umělecky vymezeným regionem i kulturní centrum, v kultuře české takto působila a působí tematika pražská – např. v prózách Jana Nerudy, Viléma Mrštíka, Julia Zeyera, Gustava Meyrinka, Daniely Hodrové, Miloše Urbana, v básních Jaroslava Seiferta, Františka Halase, Václava Hraběte, Josefa Šimona a dalších autorů.

specifickou hodnotou obohacuje literaturu národní. A pochopitelně svou výjimečností budí i odborný zájem – vedle Hrabákovy literárněteoretické práce jmenujme i literárněhistorické, např. Viktorovy *Kapitoly o literární Plzni I, II* (1988, 1990), Jiráskovy *Dějiny literatury v západních Čechách (1890–2006)*, 2008, nebo Novotného monografii o plzeňském prozaikovi *Miloslav Nohejl* (2021).

Spisovatel regionalista inspirován určitým místem a děním v jeho prostoru většinou nevyčerpá svůj plodný vztah k regionu jen jedním textem. Naopak je příznačné, že volbou látky a její uměleckou transformací je region tematizován opakovaně, že se dílo takového autora rozrůstá právě jako literatura s regionální tematikou.

K regionalistům v tom nejlepším slova smyslu, a to i početností děl region zobrazujících (v tématu hlavním ve více než deseti titulech), patří Zdeněk Šmíd. Obraz západního pohraničí naší republiky má v jeho díle dominantní a nezastupitelné místo a spoluurčuje i Šmídovu spisovatelskou specifičnost v rámci české literatury druhé poloviny 20. století a prvního desetiletí 21. století.³ V tématech šumavských je Šmíd pokračovatelem děl Karla Klostermanna a rakouského romanopisce Adalberta Stiftera, jeho zájem o Chodsko ho sblíží s Jindřichem Šimonem Baarem a Janem Františkem Hruškou.

Šmídovy prózy lze s výjimkami rozdělit do tří žánrově tematických okruhů: humoristická vyprávění se sportovní tematikou – o vodácích a turistech v cyklu tzv. „průvodců“ (po vzoru prvního z nich mají v titulech či podtitulech *Proč – Proč bychom se netopili aneb Vodácký průvodce pro Ofélii*) a cestopisů, dále autorská zpracování pověstí (především lokálních a regionálních) a pak texty s jinou látkou západočeského pohraničí, soudobou i historickou.

Co však tematicky ani žánrově rozdělit nelze, to je Šmídův humor. Prostupuje celým jeho dílem, od jazykové komiky k humorně uchoopeným situacím až ke komickým postavám vytvořeným humorně či satiricky, nejen v parafrázích a travestiích literárně známých témat. Má-li moderní česká literatura po Jaroslavu Haškovi pokračovatele na cestě chytrého komična (jež nevyklučuje absurdno a humor černý), pak je to po boku Ivana Vyskočila, Pavla Boška, Karla Michala právě Zdeněk Šmíd.

Celek jeho díla stmeluje ještě další integrační moment, totiž tematika česko-německých vztahů: Z. Šmíd poprvé autorsky zpracoval

---

³ Z. Šmída jako autora Domažlicka a Karlovarska připomíná B. Jirásek (2008).

některé německé pověsti z Podkrušnohoří ve sbírce *Strašidla a krásné panny* a menšinově i v dalších dílech. Krušnohorské Sudety zvolil jako látku také pro obrazy rodové kroniky v románu *Cejch*. Šumava, Český les a Pošumaví vůbec jako prostor, v němž se odpradáвна mísil český a německý živel, ho umělecky vzrušoval permanentně. Svědčí o tom soubory povídek *Trojí čas hor* a *Lesk a bída Čekání*, ale i sbírka chodských pověstí *Dudáci a vlčí hlavy*. K dílům, která zobrazují vztah Čechů a Němců, nepochybně patří i průvodce českou historií *Jak jsme se nedali aneb Kapitoly z dějin národního úpění* a samozřejmě jeho *Expedice...* o poznávacím výletu do Německa, ale také vlastivědná putování po řekách Otavě, Lužnici a Mži/Berounce protékajících českým západním příhraničím.

Zdeněk Šmíd jako kdyňský rodák vyjádřil úctu a lásku kraji svého pošumavského domova i domova krušnohorských předků. Literárními obrazy západního pohraničí dal výjimečný, specifický dar čtenářům české literatury – jeho knihy si získaly zájem širokého soudobého publika a nadčasovostí kritického pohledu na typické projevy českého stylu života, etikou autorova humánního postoje a estetickou sdělností i humorem jsou aktuální stále. Věříme, že literární kvalitou jsou schopny oslovit i další generace, neboť Šmídovo umělecké svědectví o životě, zvláště o životě v západních Sudelech,⁴ je dosud výjimečné a čtenářsky pozoruhodné. Název Sudety užíváme jako geografický pojem ve shodě s původním okruhem významů,⁵ bez novodobých politických konotací.

Naši knihou chceme přispět k hlubšímu poznání prozaického díla regionalisty Zdeňka Šmída, českého spisovatele, jehož tvorba významem přesahuje specifické kulturní potřeby západočeského pohraničí, a považujeme ji za význačnou hodnotu literatury národní.

---

⁴ „Výraz „Sudéta Oré“ neboli Sudety pochází z Ptolemaiovy mapy světa z 2. století n. l., ve které označuje název pohoří v místech, kde jsou dnešní Krkonoše, Orlické hory a Jeseníky. [...] Archaický pojem „sudetský“ a „Sudety“ [...] vystihoval větší horský či podhorský ráz příhraničních krajů, kde Němci sídlili. Přes němčinu se pak [...] dostal do češtiny“ (Jenčík, 2018, s. 13) a označoval i další pohraniční oblasti (Krušné hory, Šumava, Český les) s německým obyvatelstvem. V politicky vypjaté době ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století byl pojem zpolitizován mocenskými zájmy hitlerovského Německa a poté jako takový v květnu 1945 oficiálně zakázán: „...používání názvu Sudety, jeho odvozenin a podobných výrazů v době okupace je nepřipustné. Pro označení příslušného území buď užíváno názvu *pohraniční území*“, Velčovský 2019, s. 335.

⁵ „Sudetské hory (lat. *Sudeti montes*) – především asi Krušné hory (území ČSSR v době římské)“, Svoboda 1973, s. 591.

Doba, život, dílo

Kdo je Zdeněk Šmíd?

Spisovatel Zdeněk Šmíd (17. 5. 1937 – 9. 4. 2011) je autorem, který v české kultuře zanechal výraznou stopu. Jednak nepřehlédnutelným množstvím třiceti tří titulů (počítána první, ne další, opakovaná vydání, kterých je mnoho), jednak tematickou inovací próz, za niž považujeme jak látku vodáckou, tak především sudetskou, dále inovací žánrovou, již spatřujeme v travestiích pověstí a ve svérázném uchopení žánru cestopisu, a v neposlední řadě se do literárního kontextu poslední čtvrtiny 20. století a počátku století dalšího výrazně zapsal jako humorista, jako autor slovesného komična. Pozornost čtenářské veřejnosti vzbudil už prvními knihami: *Sbohem, Dicku!*, (1977), *Proč bychom se netopili aneb Vodácký průvodce pro Ofélii* (1979), *Trojí čas hor* (1981), *Strašidla a krásné panny* (1983). Pověšila si ho v souvislosti s vydávanými tituly i literární kritika (viz níže), ale literárněhistorická lexikografie ho vzala na vědomí se značným zpožděním, přestože v době jeho uměleckých začátků vykazovala do té doby nevidanou aktivitu.

Literární slovníky

V polovině osmdesátých let vyšly hned dva slovníky: *Čeští spisovatelé 20. století*, slovníková příručka, jejíž editoři M. Blahynka a další (pracovníci Ústavu pro českou a světovou literaturu AV) alibisticky inzerovali, že „je tvorba od osvobození pořád ještě málo všestranně probádána, [...] proto nemohou být údaje [...] zcela spolehlivé“, přesto se proklamačně hlásili k „mapování neprobádaného terénu“, Blahynka ed. 1985, s. 7–8. Heslo Zdeněk Šmíd chybí.⁶ V témže roce vyšel aktuální *Slovník české literatury 1970–1981*:

---

⁶ Normalizační publikace vynechala nejen informace o autorech v exilu a disidentech, ale nezařadila např. ani heslo Jan Zahradníček, Jiří Suchý ad.

básníci, prozaici, dramatici, literární vědci a kritici publikující v tomto období. Editoři a autorský kolektiv akademiků uvádí v Úvodu, že slovník představuje „přířez literární produkce sedmdesátých let [a že pro vytvoření hesla byl] u literárních debutantů rozhodující ohlas u čtenářů a kritiky“, Forst 1985, s. 9.⁷ Tento aspekt hodnocení byl jistě rozhodující pro zařazení hesla Zdeněk Šmíd: „Prozaik, autor realistického románu z Krušnohoří a prózy z vodáckého prostředí“, *ibid.*, s. 359, v životopisném medailonku je zmíněna jeho učitelská praxe i časopisecká publikační činnost, v bibliografii jsou uvedeny výše jmenované knihy (v doplňku na s. 491 připomenuty i *Strašidla a krásné panny*). Věra Pavlíčková (šifra vp) oceňuje autorovu „důkladnou znalost prostředí Krušných hor“ v jeho prvotině *Sbohem, Dicku!*, jež je „o mužích horských lesů, kteří těžkou práci berou jako samozřejmost“, a v próze *Proč bychom se netopili* autorovu „lásku k vodáckému sportu a k přírodě [a] smysl pro humor a cit pro přátelství“, *ibid.*, s. 359. *Trojí čas hor* není vůbec zmíněn.

V roce 1988 vydal Československý spisovatel péčí editora B. Dokoupila soubor historických próz *Tak hustě sněží čas*, do něhož editor zařadil Šmíдовu Baladu o Katarině z triptychu *Trojí čas hor* a v Doslovu formou slovníkových hesel představil všech sedm autorů souboru. Šmíдова povídka byla publikována spolu s texty, jejichž autoři jak odbornou kritikou, tak čtenářskou veřejností té doby byli vysoce oceňováni (Miloš Václav Kratochvíl, Oldřich Daněk, Vladimír Körner). V tomto smyslu se Z. Šmíd zařadil mezi literární elitu historického žánru.⁸ Dokoupil zde celý triptych hodnotí jako zatím nejvýznamnější Šmíдовu práci, hlásící se „oslavou nelomených velkých vášní k Vančurově Markétě Lazarové“, všimá si obrazů Šumavy, která „není v básnivých prózách jen stafáží, naopak [...] je spoluvytváří“. Autor Doslovu uvádí, že „knihy vyšla v plzeňském krajském nakladatelství, a snad i proto nezbudila takovou pozornost, jakou by si zasloužila“, Dokoupil 1988, s. 247. Výstižně představuje další Šmíдовu tvorbu, zdůrazňuje humor jako příznačnou ingredienci autorova vypravěčství, *srov. ibid.*, s. 246–247.

---

⁷ Bibliografický doplněk (*srov. ibid.*, s. 487–492) svědčí o lexikografické důslednosti. Ta však v době poloviny osmdesátých let byla poplatná normalizační kulturní politice, a tak ani zde nejsou uvedeni tehdy společensky nežádoucí autoři, viz pozn. 6.

⁸ Šmíдова balada má atmosféru minulosti, ale přes explicitní odkaz k třicetileté válce je obraz historie tohoto období velmi vágní, viz kapitolu Pověst.

V roce 1992 vyšel *Slovník českého románu 1945–1991: 150 děl české poválečné prózy* editorů B. Dokoupila a M. Zelinského. Uvádějí, že při tvorbě hesláře dbali na uměleckou hodnotu děl, na reprezentativnost románů pro tematické oblasti a dále na typologické varianty a vývojové etapy žánru, dále přihlíželi i k hledisku čtenářské oblíbenosti, srov. Dokoupil, Zelinský 1992, s. 5. Heslo Zdeněk Šmíd chybí, přestože řadou znaků románové tvorby (k románu *Sbohem Dicku!* přibyl v roce 1988 *Babinec*) autor odpovídá vytčeným kritériím – tematiku školního prostředí reprezentuje vzorně, humorem a kritičností vzbudil čtenářskou oblibu.⁹

Slovník české prózy 1945–1994 zpracoval kolektiv autorů pod vedením B. Dokoupila a M. Zelinského; vyšel v roce 1994 a koncepcí se hlásí k předchozímu *Slovníku českého románu 1945–1991*. Řada hesel byla převzata (ale zpřesněna, datačně doplněna) a zařazeno 89 hesel nových – mezi nimi na s. 378–380 i heslo Zdeněk Šmíd: obsahuje stručnou, ale výstižnou charakteristiku dosavadní autorovy tvorby po jednotlivých titulech, B. Dokoupil klade akcent na Šmídovu schopnost líčit přírodní prostředí, oceňuje „vynalézavě komponované humoristické knížky o vodácích“ a sudetskou ságu *Cejch* představuje nejen obecně jako obraz soužití Čechů a Němců, ale i jako odcizení, nenávisť a osudové prohry obou etnik, za něž Šmíd považuje vedle záboru Sudet jak poválečný odsun, tak devastaci opuštěného českého prostoru. V centru interpretační pozornosti je *Trojí čas hor*, s připomínkou magických a mystických motivů – Dokoupil rozvádí, co už vyjádřil v souboru *Tak hustě sněží čas* (viz výše). Heslo nabízí i informace o ohlasech Šmídova díla.

V roce 1995 vyšel péčí editorky a autorky hesel A. Kůsově *Slovník spisovatelů západních Čech, členů Střediska západočeských spisovatelů v Plzni*. Zde je Z. Šmíd poprvé představen v relativní úplnosti svých autorských aktivit: „Prozaik, publicista, autor scénických pásem, kabaretů, písňových textů, [...] věnuje se nejruznějším literárním žánrům – od svérázných zpracování pověstí, povídek, fejetonů, recenzí v novinách, textů v oblasti trampské a folkové hudby – až po román. Od r. 1993 je členem PEN klubu“, Kůsová 1995, s. 121. Uvedeny jsou všechny Šmídovy knihy, které do vydání

---

⁹ Román *Cejch* vyšel v roce vydání slovníku (1992), časově se s přípravou a vydáním slovníku minul; jsme přesvědčeni, že jinak by byl Šmíd jako romanopisec v této prestižní publikaci uveden.

slovníku vyšly; autorka se sice vzdala jejich kritického hodnocení (to není ani ve slovnících akademických), ale pod Šmídovo foto přidala jeho autograf a citát z *Trojího času hor*: „... jak malý krůček je od lásky ke smrti, od smrti ke smíchu a od smíchu k lásce. Jak malý je ten trojúhelník podobný božímu oku, na jednom hrotu láska, na druhém smích a na třetím smrt...“, *ibid.*, s. 120. Citátem výstižně charakterizovala Šmídova dominantní témata, včetně autorova smyslu pro různorodost humoru – od laskavého až po černý.

O tři roky později, v roce 1998, byl vydán druhý díl literárního lexikonu, kterým se na pozadí slovníků editorů Blahynky a Forsta (viz výše) akademičtí pracovníci před kulturní veřejností odborně rehabilitovali – *Slovník českých spisovatelů II.* editorů P. Janouška, B. Svadbové a J. Tábořské, srov. Janoušek 1998. Autorem hesla Šmíd, Zdeněk je Vladimír Novotný (pod šifrou -vno-), srov. *ibid.*, s. 494–495. Postihuje veškerou Šmídovu knižní tvorbu vydanou až do doby zpracování slovníku (odd. Bibliografie) i její ohlasy (odd. Literatura), uvádí stručně i informace biografické, včetně dalších tvůrčích aktivit scénaristických či dramatických.¹⁰ Novotný věcně hodnotí tematiku a žánr děl, připomíná autora jako humoristu se zájmem o lidovou epiku a výběrově hodnotí některá díla – např. *Trojí čas hor* jako „mýtus rodné krajiny, epiku lidových pověstí a kult alegoricky interpretovaných přírodních sil“, *ibid.*, s. 494, *Cejch* jako „rodovou ságu evokující mytickou atmosféru“, jako román o „soužití Čechů a Němců v západočeském pohraničí od 18. století¹¹ přes obě světové války, odsun Němců až po poválečnou agonii pohraničí“, *ibid.*, s. 494–495. Za burleskní satiru překvapivě považuje jak vyprávění *Jan, černý proutník*, tak novelu *Útok na vyvolenou* i román *Babinec*. Snaha po sevřenosti vyjádření limituje hlubší interpretaci textů.

Dalším akademickým slovníkem, který začal vycházet v nakladatelství AVČR Academia už v roce 1985, je *Lexikon české literatury*. Jeho čtvrtý díl byl vydán až v roce 2008. Slovník sice obsahuje heslo Zdeněk Šmíd, ale je věnováno překladateli španělské

---

¹⁰ Připomíná autorské kabarety pro brněnské studio Čs. rozhlasu v 80. letech, „montáž“ z *Proč bychom se netopili a Proč bychom se nepotili*, kterou pod názvem „*Jen tak*“ dávalo karlovarské divadlo (1989, 1990), uvádí i dramaturzi L. Havlíkové *Les divokých svini* – divadelní hru na motivy *Cejchu* inscenovanou v Činoherním studiu v Ústí n. L.

¹¹ Chybný časový údaj, správně: od 17. století. Na s. 20–21 (Šmíd 1992) se píše, že do vesnice, v které už žily postavy románu, vtrhli opakovaně švédští žoldnéři: „Roku 1643 přitáhli Švédí generála Torstensonu...“.

a hispanoamerické literatury, esejistovi, kritikovi a básníku, nikoliv Zdeňku Šmídovi, západočeskému prozaikovi. Lexikon vyšel v době, kdy spisovatel Šmíd už byl kulturní veřejnosti dobře znám a je nepochopitelné, že editor svazku Luboš Merhaut existenci autora tří románů (z nichž *Cejch* byl literární kritikou skloňován ve všech pádech), knih o vodácích a horácích, autora inovačního pohledu na pověsti a českou historii zapřel. Absenci hesla, k níž došlo na vrub shody jmen obou literátů, považujeme za hrubou chybu a věříme, že bude napravena v dodatcích.

Slovník české literatury po roce 1945 [online]¹² angažoval pro heslo Zdeněk Šmíd autora, jenž se už osvědčil ve slovníkářské praxi – Vladimíra Novotného, který zde navázal na svou předchozí koncepci informačního souhrnu o autorovi a jeho díle (viz výše Janoušek (ed.) 1998): stručnost ani zde nebyla na překážku věcně informační kvalitě obsahu hesla (včetně soupisu recenzí a studií), ani interpretačnímu pohledu na Šmídovy texty, s nimž se lze ztotožnit. Oceňujeme i výběr informací o Šmídových autorských aktivitách dramatických a textařských.

Literárněhistorická kompédia

Lexikografům trvalo poměrně dlouho, než spisovatele Z. Šmída znamenali, ne tak Janu Lukešovi.¹³ Už v roce 1982 vydal *Prozaickou skutečnost*, pojednání o stavu české literatury v sedmdesátých letech, jako o dílech generace třicátníků, kteří většinou debutovali v prvním desetiletí normalizace, a Šmída nepřehlédli, „přestože vlastně už přesahuje námi vymezené hranice mladé literární generace“ (Lukeš 1982, s. 104). J. Lukeš byl první a jediný, kdo Šmídův román *Sbohem, Dicku!* hodnotil jako vícevýznamové sdělení vymykající se z úrovně literatury těchto let: obraz hrdinova setkání s přáteli trampy „tvoří nejlepší pasáže Šmídova debutu, ač jinak kniha v uchopení

---

¹² *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487>.

¹³ Jan Lukeš, literární a filmový kritik, autor souboru esejů o normalizační literatuře *Prozaická skutečnost* (1982), v němž akcentoval mravní zodpovědnost tvorby v souvislosti s dobovým marasmem a mírou jeho reflexe především mladou literaturou. Knižka se stala prubířským kamenem postojů spisovatelů „oficiální“ literatury. Srov. [cs.wikipedia.org/wiki/jan_lukeš_\(kritik\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/jan_lukeš_(kritik)), autor hesla V. Macura.

emigračního tématu zůstává [...] v zajetí tradičního schématu“ (ibid., s. 104). Lukeš pro hrdinův tehdy nelegální odchod z vlasti postrádá výraznější sociální podnět; zklamání cizinou a pokorný návrat do vlasti dle něho konvenčně zapadá do ztvárnění tématu v řadě předchozích děl české literatury,¹⁴ na rozdíl např. od novely L. Němce, srov. ibid., s. 154–155. Lukeš nechválí autora za obrazy dřevorubec-ké dělnické práce a aniž svůj závěr konkretizuje, výstižně upozornil na aktuální sociálně kritický potenciál románu. O jeho odborné odpovědnosti a důslednosti svědčí fakt, že Šmídův *Vodácký průvodce (Proč bychom se netopili, 1979)* je uveden v Bibliografickém soupisu (s. 300), třebaže mu nemohla být věnována interpretační pozornost, neboť Lukešův text už byl podle edičního plánu Mladé fronty „v tisku“. Z těchto časových důvodů chybí i reflexe *Trojho času hor* (1981).

Nově interpretovat za předchozího režimu už zhodnocenou a zhodnotit nově přibývající literaturu v kontextu demokratické společnosti usilovaly od devadesátých let a v prvním desetiletí nového století autorské týmy literárních historiků. Individuálně se o to pokusil B. Jirásek v *Dějinnách literatury v západních Čechách (1890–2006)*, Jirásek 2008. O Šmídovi mluví jako o „spisovateli, který [...] vyšel z hluboké znalosti západočeského prostředí“, (Jirásek 2008, s. 121). Jirásek přepisuje, co bylo v předchozích slovníkových publikacích a v ideologicky poplatných normalizačních literárních kritikách před rokem 1989: román *Sbohem, Dicku!* je o „mravně narušeném mladém hrdinovi, který hledá své místo mezi lidmi a v tvrdé práci“.¹⁵ Knihy o vodácích a horských turistech jsou psány „z lásky k přírodě a sportu“, aniž je zmíněno komično vyprávění. *Trojí čas hor* jako jediné dílo je smysluplně charakterizováno (ve shodě s Dokoupilovou charakteristikou, viz výše) – „sugestivně vyvolává i staré mýty“ a stylem připomíná „velikost stylu i vidění Vladislava Vančury“, ibid., s. 121. Román *Cejch* dle Jiráska ukazuje „problém tzv. Sudet [...] problémově a polemicky“ (šalamounsky řečeno, L.L.). Kapitola Próza 90. let 20. století (srov. ibid., s. 158) už *Cejch* nepřipomíná a zamlčuje i povídky *Lesk a bída Čekání* (2001), které vyšly sedm let před

¹⁴ Ve smyslu Dykova vzoru z básně *Země mluví*: „Opustiš-li mne, nezahynu, opustiš-li mne, zahyneš“.

¹⁵ Připomeňme, že „mravní narušenost“ spočívala v ilegálním opuštění Československa (a ve spontánním návratu zpět) a byla absurdně potvrzena socialistickým soudem v rozsudku nepodmíněného trestu.

vydáním těchto *Dějin*, inzerujících v názvu, že pojednávají o vývoji literatury až do roku 2006. Šmídovo dílo v Jiráskových *Dějninách* je představeno popisně, nekontextově a významově sporně – poplatně hodnotícím měřítkům období normalizace.

Čtvrtý díl *Dějin české literatury 1945–1989 IV, 1969–1989* pojednává o literatuře z let 1969–1989, tedy z doby, kdy byly publikovány první čtyři Šmídovy texty. Výklad o literatuře v době normalizace zpracoval kolektiv autorů pod vedením Pavla Janouška, jenž byl i editorem svazku, srov. Janoušek (ed.) 2008. V kapitole Současná próza v souřadnicích povoleného (srov. s. 500) je hodnocena literatura vycházející v oficiálních nakladatelstvích, která dobovou kritikou byla shledána jako vyhovující státní kulturní politice. Tato kapitola informuje o dobovém společenském a profesním románu a tematice pracovního prostředí.¹⁶ Mezi „množstvím próz s tematikou školy, učitelů a žáků“ je jmenován i Šmídův *Babinec*, srov. *ibid.*, s. 504.¹⁷ Strohý komentář je pouze u novely J. Červenkové *Semestr života* z roku 1981, která „kritičností vůči škole a netolerantní maloměstské komunitě zčásti překročila dobové limity“, *ibid.*, s. 504. Obdobný komentář by si bezesporu zasloužil i *Babinec*; pro tento Šmídův román je velmi podcenivé, že je uváděn v jedné řadě s *Kantorovým notesem* J. Kohouta – s druhořadou prózou o rádoby humorném generačním nesouladu mezi studenty a učitelem, zcela v duchu socialistické výchovy.

V kapitole Únikové prostory: sci-fi, fejetonistika a humoristická próza (srov. *ibid.*, s. 523) je v kontextu fejetonů R. Křestana, M. Holuba, F. Nepila a M. Horníčka jmenován Z. Šmíd jako autor zábavných knih *Proč bychom...* (*ibid.*, s. 525). Hodnotícím gestem je pouze jmenování těchto textů v uvedené kapitole. Ve vztahu k publikační anabázi, kterou autor musel projít, považujeme zařazení próz o vodácích do kapitoly Únikové prostory za paradoxní (viz níže).

V kapitole Protichůdné možnosti historické prózy (srov. *ibid.*, s. 526) se konstatuje, že žánr většinou sloužil normalizačnímu režimu, ale historické téma však otevíralo možnost „svobodněji prezentovat

---

¹⁶ Např. v románech J. Fraise s hornickou tematikou (např. *Muži z podzemního kontinentu*), D. Duškové *Kolečkárna* jako parodie výrobního románu z dělnického prostředí, nebo romány z *lékařského prostředí*, např. O. Duba nebo V. Stýblové *Skalpel prosím* či Z. Frýbové *Připravte operační sál*, srov. *ibid.*, s. 501–504, v kontextu románu profesního a románu pracovního prostředí autoři *Dějin* uvažují o vlivu amerického autora A. Haileyho (srov. *ibid.*, s. 503).

¹⁷ Kontext mu tvoří Adamův *Údiv*, Dvořákův *Muž mezi ženami*, Moravcové *Zátiší s citadelou*, Kohoutův *Kantorův notes*.

osobní názor na [...] problematiku bytí člověka a lidstva v čase“, ibid., s. 526. V oddílu Osobitě přístupy ke zpodobení nedávných dějin je krátká charakteristika Šmídova *Trojího času hor*:¹⁸ „Baladická atmosféra těchto textů vyrůstá nejen z tragiky osudových střetů neslučitelných sil, ale i z přesvědčivé evokace svérázu Šumavy, z monumentalizace prostředí i lidských činů“ (s. 527). Tato charakteristika se však nevztahuje ke „zpodobení nedávných dějin“, jak inzeruje název oddílu – povídka Příběh zapomenutého fořta (není ani titulem pojmenována) s tematikou života v Sudetech padesátých let 20. století zůstala zcela mimo zájem výkladu, charakteristika se nepatříčně vztahuje k dalším dvěma textům triptychu zobrazujících minulost dávnou. Šmídovy další knihy ze sedmdesátých a osmdesátých let (*Sbohem, Dicku!, Strašidla a krásné panny, Dudáci a vlčí hlavy*) zde nejsou ani registrovány v rejstříku děl, autoři je pravděpodobně nepovažovali za literaturu hodnou svého akademického zájmu.

Literaturou období normalizace se zabývá kolektivní dílo *Český Parnas: literatura 1970–1990* (Interpretace vybraných děl 60 autorů) editora J. Holého, viz Holý (ed.) 1993. Mezi šedesátkou literátů Z. Šmíd chybí. Výběr interpretovaných textů pochází z celé šire literární tvorby těch let, ale editor se snažil představit především autory a tituly literatury samizdatové a exilové a děl tzv. šedé zóny (tvořená se silnou autocenzurou pro oficiální nakladatelství a publikovaná i v samizdatu). V úvodní studii Holý charakterizuje normalizační kulturní prostor (srov. Holý 1993) a upozorňuje na literární procesy autentizace a univerzalizace, jimiž básníci a spisovatelé paralyzovali ve své tvorbě normalizační diktát. Podrobněji a především ve vztahu k tvorbě Z. Šmída o obou těchto liniích pojednáme níže v oddílu Dílo v reflexi dobové literární kritiky. Absenci Z. Šmída v souboru interpretovaných textů jako autora publikujícího v oficiálních nakladatelstvích vzhledem ke koncepci knihy přijímáme, ale s řadou výhrad, viz níže.

---

¹⁸ Kontext děl o „nedávných dějinách“ zde Šmídovi tvoří románová trilogie *Malý muž a velká žena* V. Sládkové s tematikou života v moravských Sudetech za doby protektorátu, *Zvěrokruh* Zeno Dostála (nedokončený cyklus dvanácti próz o proměnách agrární Moravy, z něhož mohlo vyjít zásahem komunistické kritiky jen prvních šest dílů *Býk, Beran, Váhy, Lev, Štír, Vodnář*, tři pak byly vydány pod jinými názvy a poslední tři až v devadesátých letech); autorova skepse daná představou dějin jako opakujícího se koloběhu byla v totálním rozporu s oficiální kulturní politikou státu.

Další kolektivní počín s názvem *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*, jehož editory jsou P. Hruška, L. Machala, L. Vodička a Jiří Zizler (Hruška (ed.) 2008), už Šmída jako spisovatele pro českou literaturu nepominutelného uvádí, ale... V kapitole Próza, v jejímž úvodu L. Machala charakterizuje popřevratovou kulturní situaci a společenské podmínky literární tvorby a její inovace (v linii autenticity a fantasknosti s typickými jevy – zvýšenou imaginativností a intertextualitou především v postmodernistickém stylu) je oddíl Na pomezí náročné literatury a populární tvorby (s. 293–296). O Šmíidových knihách z devadesátých let *Proč bychom se netěšili* (uzavírající sérii o vodácích), *Předposledním trubadúru*, o románu *Útok na Vyvolenou*, *Bombardu Joeovi* či o místopisu *Mé staré dobré Vary* tam není sebemenší zmínka. I zde dostali přednost autoři tzv. neoficiální a chceme věřit, že důvodem chybějící pozornosti ke Šmíidovým textům s výraznou zábavnou a relaxační funkcí nebyl odsudek jejich umělecké úrovně. Všechny jmenované tituly jsou zaznamenány na s. 710 spolu s další autorovou tvorbou z následného desetiletí (*Lesk a bída Čekání*, *Jak jsme se nedali*, cestopisy...) ve slovníkovém hesle Zdeněk Šmída, ale bez hodnotícího pohledu. Jako autoru románu *Cejch* je Šmíidovi věnována pozornost v kontextu historických próz (srov. *ibid.*, s. 297–302) vedle V. Körnera, E. Bondyho, V. Vokolka, J. Jedličky, V. Macury a dalších. L. Machala stručně uvádí o obsahu *Cejchu* vše podstatné: román ukazuje soužití Čechů a Němců „bez nacionálních předpojatostí“ a „genezi a motivaci zla“, v níž autor odhaluje „podněty lidských neštěstí, nenávisti a nesnášenlivosti“, a reflektuje i základní otázky „osobní identity a integrity“ [a] „lidské existence“, srov. *ibid.*, s. 298–299. Charakteristika předjímá interpretaci B. Dokoupila na s. 327–333.

Dokoupil řadí román *Cejch* do kontextu českých románových kronik, jmenovitě uvádí trilogii N. Frýda *Vzorek bez ceny* z šedesátých let, mytický půdorys románu zas vztahuje ke Šmíidovu triptychu *Trojí čas hor*. Syžetový rámec vyprávění (budování domu na zbořenině po Němcích) chápe jako kompozici kruhu, jež uzavírá lineární vyprávění o historii Schmelzerova rodu, která však má svou „prehistorickou fázi“, v jejímž obrazu se „prostupuje reálné s bájivou tradicí“, a která je i historií srůstání s krajem – „rod se stává rodem, teprve spojí-li se s určitým místem a pak ono místo se podílí na formování charakterů rodových příslušníků“ (Dokoupil 2008,

s. 328–329). Tento interpretační závěr považujeme za podstatný, stejně jako poznání, že Šmídův text ukazuje, jak „tzv. velké dějiny působí rozkladně na mezilidské vztahy [a] z lidí činí pouhé nástroje ideologie“ (ibid., s. 329). Proti fanatismu nacionalismu je postavena tolerance a v tomto smyslu Šmíd ukazuje poválečný odsun Němců jako „výsledek obecné intolerance“ (ibid., s. 330). Pro kompozici kroniky Dokoupil považuje za zásadní mohutnost vypravěčského gesta vševědoucího vypravěče er-formy, jenž „vládne prozaickému textu jako neomezený demiurg“ a prezentuje ironizující nahléd a „utajovanou, jaksí na zapřenou se prosazující monumentalitu“ (ibid., s. 330). K Dokoupilově interpretaci jako k nejobsažnějšímu odborně fundovanému výkladu románu se budeme v následujících kapitolách vracet.

Lze říct, že informace o Šmídově díle právě kompendium *V souřadnicích volnosti* sumarizuje (v míře omezené datem vydání knihy), hierarchicky je pořádá, neboť jako k umělecké hodnotě nejvyšší se interpretačně vztahuje k románu *Cejch*, a Z. Šmída tak představuje především jako autora tohoto románu. S touto koncepcí, resp. s kritérii výběru pro takové řešení prezentace autorovy tvorby ve vymezeném prostoru pojednání se lze ztotožnit, ale tím víc si uvědomujeme, že různorodost a kvalita Šmídova díla si zaslouží další odbornou pozornost. Podívejme se tedy na autorovu tvorbu komplexněji, s cílem pojednat o ní v kontextech – osobního života, sociálních determinant a literárního dění dané doby, které se navzájem ovlivňují, a jejich celek nabízí plnější a celistvější obraz Šmídovy tvorby.

Rodinné zázemí, dětství a dospívání

Zdeněk Šmíd pocházel z rodu drobných zemědělců usazených ve Kdyni od druhé poloviny 18. století. Město Kdyně, jehož historie sahá do 14. století, leží nedaleko německých hranic, na spojnici dvou okresních měst – Klatov a Domažlic. Roku 1781 Kdyni zasáhl rozsáhlý požár, vyhořela tamní radnice¹⁹ a spolu s ní lehly popelem

---

¹⁹ Kdyně [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.kdyne.cz/pro-navstevniky/informace-o-meste/historie-mesta-kdyne>.

písemnosti, které by dnes mohly pomoci nahlédnout do Šmídovy rodinné kroniky. Podle dostupných informací, jež poskytla rodina spisovatele,²⁰ Šmídovi předci přišli do městečka po roce 1750 z příhraniční obce Liščí (Fuchsberk)²¹. Šmídův otec Josef byl zemědělec české národnosti, oženil se s Antonií Purkart ze smíšené německo-české maloměstské rodiny (otec Němec, matka Češka). Živilo je malé hospodářství. Otec po určitou dobu používal příjmení v německé transkripci.²² Kdy se rodina rozhodla pro český přepis příjmení, není jasné, ale ze školní zprávy z roku 1943 vyplývá, že tehdy šestiletý žák Zdeněk již oficiálně používal česky psané příjmení Šmíd (viz Příloha).

Malý Zdeněk na rozdíl od hospodaření měl rád přírodu, hluboký šumavský les, volnost prostoru a možnost ho poznávat. Chtěl cestovat, chtěl být „Zikmundem a Hanzelkou“ a psát o tom knihy.²³ Rád četl dobrodružné příběhy, zejména knihy Jaroslava Foglara, stal se skautem, trampoval a toužil reálně zažít vztahy a situace „foglárovek“ – věrná přátelství a výjimečná dobrodružství v prostředí volné přírody.²⁴ Roku 1949 založil chlapecký klub Orlí srdce (viz Příloha).

---

²⁰ Pokorová 2022, 23. 8. – rozhovor s Hanou a Darkem Šmídovými a Janou Řihovou; Lederbuchová 2023, 24. 4. – e-mailová komunikace se synem spisovatele D. Šmídem o vzpomínkách jeho otce na dětství a rodinu.

²¹ Kronika zmiňuje jméno Conrat Purkart, předka z matčiny strany. Srov. *Porta fontium* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: https://www.portafontium.eu/iipimage/30160082/soap-do_00183_mesto-kdyne-1797-1859_0080?x=520&y=16&w=429&h=164. Informace potvrzena rovněž v rámci rozhovorů s rodinou autora. Liščí je osada v okrese Klatovy ležící cca 4 km od Chudenína nedaleko hranic se SRN. Její historie spadá do 17. století. Srov. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (1. díl)*. Praha: Český statistický úřad, 2006. 760 s. Dostupné online.

²² Pokorová 2022, 23. 8. – rozhovor s Hanou a Darkem Šmídovými. Užívání německého příjmení Čechy nebyl v dané době jev ojedinělý. K postupnému počesťování původně německých příjmení docházelo ne zcela synchronizovaně na celém území státu, nejvíce na konci 30. let 20. století. Srov. Beneš, J. *Německá příjmení u Čechů*. 1. svazek. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 1998. Srov. též širší kontext in Velčovský 2019.

²³ O touze cestovat a o lásce k lesu: Celý život Z. Šmíd miloval temné jehličnaté lesy, smíšenému listnatému říkal pohrdavě „prouti“, vzpomínal jeho syn Darek (interview s D. Šmídem, Pokorová 2022, 2. 6.). Tato vkusová vyhraněnost ukazuje i na archetypové pokohy umělcova prožívání a hodnocení přírody.

²⁴ I jako dospělý měl k trampingu kladný vztah, ale: „Nikdy jsem se za trampa nepovažoval. Ale mám mezi trampy hodně kamarádů, [s nimiž mne spojuje] vztah k přírodě, smysl pro kamarádství a fair play. [...] Líbí se mi na trampingu, že je konzervativní. [...] Výraz pokrokový tramp je nesmysl [...] Myslím si, že pokrok od jisté doby nadržuje myšlenkám, které nevedou k dobrému“, Náhlik Vokoun <https://www.folktime.cz/trampske-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html> O problému „pokrok“ uvažuje ve svých

„28. srpna 1950 jsme slavili první výročí trvání našeho klubu. [...] Za tento radostný život vděčíme výtečnému spisovateli, který tak dobře rozumí chlapeckým srdcím. Svou jedinečnou knihou *Chata v jezerní kotlině* nám dal podklad k tomu, abychom si založili vlastní klub. Tato kniha je něco tak důvěrného o životě dvou hochů, Pavla a Ludvy, ve které Foglar vystihl povahu hochů, jací by měli být, a nejsou. Snažíme se žít tak poctivě a kamarádsky jako ti dva. Víme, že máme mnoho svých chyb, a že to nejsou chyby zrovna malé, ale snažíme se je odstranit a polepšit se.“²⁵ Dvanáctiletý Zdeněk se vyznává z lásky k ideálům čestného a ušlechtilého přátelství a pokouší se své pocity a postoje naivně, ale upřímně vyjádřit. Jak později spisovatel přiznal, byl knihou *Chata v jezerní kotlině* fascinován a J. Foglar se nepřímo stal učitelem jeho literárních pokusů: „Jeden z těch hrdinů tam píše knížku o indiánech. Má ji v krásném pouzdru, vždycky to vyndá, ta knížka vypadá hezky, [...] tak jsem to chtěl taky takhle dělat.“²⁶ Výsledkem byla řada drobných povídek, příběhů ze života indiánů, jež pod titulem *Totemy na Bobří řece* Zdeňkovi „vydával“ klub Orlí srdce.²⁷

Po válce, v květnu 1945, byla Zdeňkova matka jako Němka označena bílou páskou, přestože pocházela ze smíšeného manželství a byla manželkou Čecha. Musela za vinu, již si ona ani její rodina neuvědomovaly, jako trest vykonávat veřejné práce – zametala kdyňské náměstí (srov. poznámku 31). Nevelký majetek (asi sedm hektarů polí a luk) byl pak Šmídovým vyvlastněn a byl jim úředně zakázán vstup na jejich bývalá pole.²⁸ Syn lásku k zemědělství nezdedil a na

---

knihách *Jak jsme se nedali a O pokroku od boku*, viz kapitoly *Pověst a Humor* a *komično*.

²⁵ Úryvek z Kroniky klubu Orlí srdce poskytnuté synem spisovatele Darkem Šmídem. V Kronice chlapec Zdeněk cituje z Foglarovy *Chaty v Jezerní kotlině* rituální slib přátelství: „Nechť srdce naše v bratrství se spojí a cesty naše nic zlého nezakříží a nerozdvoují.“, viz Příloha. Podle informací syna Darka Zdeněk tehdy J. Foglarovi psal, spisovatel mu odpověděl, dopisy se ale nezachovaly.

²⁶ Pokorová 2022, 28. 8., interview s Darkem Šmídem.

²⁷ „Jak blaze se muselo žít rudým tvářím v kraji neposkvrněném kletbou bílých mužů. V kozených teepee a wigvamech žil spokojený rudý lid. Žil obyčejně u řeky, kterou brázdili stateční rudokožci ve svých rychlých canoe a která jim dávala spousty ryb...“ Z originálu *Totemy na Bobří řece* poskytnutého synem autora Darkem Šmídem, viz Příloha.

²⁸ Podle D. Šmída prarodiče měli malé pozemky „porozházené po celém kdyňském katastru“, písemný doklad o zákazu vstupu na pole se rodině nepodařilo dohledat. Lederbuchová 2023, 5. 4. a 24. 4., e-mailová komunikace se synem spisovatele a manželkou paní H. Šmídovou.

dětství a dospívání v rodině hospodáře vzpomínal s lehkou ironií: „Mě to skutečně nebavilo. Já jsem v životě nevěděl, kolik máme krav. Měli jsme tři. Já si to nebyl schopen pamatovat“, svěřil se v pořadu České televize *Barvy života* v roce 2009.²⁹

Rodiče pochopili, že synova životní dráha bude jiná – podporovali ho ve čtení beletrie, psaní povídek a jejich ilustrování, hraní na housle a v zájmu naučit se anglicky. Od roku 1952 navštěvoval Baarovo gymnázium v Domažlicích, po roce úředně zreorganizované na jedenáctiletou střední školu. Tam roku 1955 maturoval a poté byl přijat na dvouletou Vyšší pedagogickou školu v Plzni, obor učitelství druhého stupně základní školy s aprobační čeština – ruština. Studium absolvoval v roce 1958. Přestože jeho životním přáním bylo cestovat a psát a jeho styl života tomu odpovídal, po roce 1980 zakoupil pozemek v Krušných horách. Podle autorovy ženy Hany svůj krok tehdy odůvodnil potřebou mít „kus země“, ne pro majetek či investici, ale pro možnost žít v těsnějším spojení s přírodou, s půdou jako archetypovým živlem; a také mu přírodní prostředí dávalo potřebný klid a možnost soustředění pro psaní.³⁰

Ve Kdyni žil Z. Šmíd s rodiči až do maturity. Tam jako dítě zažil druhou světovou válku i poválečný chaos a odsun německých rodin³¹ a komunisticky nesmlouvavá padesátá léta. Tato životní zkušenost ho silně ovlivnila jako člověka a spisovatele, zvláště ve volbě látek

---

²⁹ Pořad odvysílaný 24. 4. 2009 lze dohledat v archivu ČT. Česká televize [online]. 2009 [cit. 2018-06-30]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1095889602-barvy-zivota/209562221200012/obsah/76778-rozhovor-zdenek-smid>.

³⁰ Pokorová 2022, 23. 8. – rozhovor s paní H. Šmídovou. Když se v roce 1998 rodina přestěhovala z Karlových Varů do Prahy, z podobného důvodu koupil chalupu v Petříkovicích u Nadějkova v jižních Čechách (Lederbuchová 2023, 17. 4. – e-mailová komunikace s H. Šmídovou). Šmídův životní postoj dobře koresponduje s jeho úvahami spisovatele satiricky varujícího před civilizační exploatací a devastací přírody, viz kapitolu *Humor a komično*.

³¹ Dekretem prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 bylo většině československých Němců odebráno státní občanství. Tito lidé přišli rovněž o volební právo a o možnost vykonávat veřejné služby, stejně tak byla omezena jejich možnost uzavírat smíšená manželství. V následujících měsících byl připravován odsun těchto obyvatel ze země. Na organizaci akce dohlížel nově zřízený Úřad pro odsun Němců (zřízený při Ministerstvu vnitra), technické provedení odsunu spadalo pod Ministerstvo obrany. Před samotným odsunem Němci museli nosit speciální označení, které zpravidla odpovídalo bílé pásce s písmenem „N“. Vyhnout se odsunu bylo možné pouze v případech, že byli s to prokázat svoji antifašistickou činnost nebo žili ve smíšeném manželství nebo byli jako odborníci pro obnovu hospodářství nepostradatelní. *Český rozhlas* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://cesky.radio.cz/odsun-nemcu-z-ceskoslovenska-ii-8622183>.

pro román *Cejch* a soubor povídek *Lesk a bída Čekání*. „V pětačtyřicátém roce mi bylo osm a [...] nepovažuji se za pamětníka, nechci vzpomínat: spíš mi jde o to, jaké dědictví nám Květen³² zanechal, a také o to, jak s tím dědictvím nakládáme“, píše Z. Šmid v normalizačním plzeňském deníku *Pravda*. Článek, k němuž byl redakcí vyzván v souvislosti nadcházejících oslav čtyřicátého výročí Května, čili osvobození republiky Rudou armádou (jen Rudou armádou), uvedl výše citovaným konstatováním; jako pamětník by totiž musel psát o amerických vojácích, kteří v květnu 1945 bytovali ve Šmidovic stodole a na zahradě.³³ Článek nazval Zamyšlení nad dědictvím a ve svém neúplném češtví on, jehož děd z matčiny strany mluvil spontánně jen německy, se vyznává z lásky k češtině jako jazyku, v němž jako autor nachází „vyjadřovací odstíny“ a „něhu, kterou postrádají jazyky daleko světovější“. Píše o češtině jako o „dědictví“ (nemálo tak připomíná obrozený vztah k jazyku), u vědomí, že německá nacistická okupace hrozila jeho ztrátou, píše o „dědictví“ vlasti (ve smyslu, o němž mluvíme v kapitole O Češích a Němcích), vyvrací „módní trend“, že pojem vlast „je v současné době překonaný“, že „mnozí nechápou, že k sobě patříme“.³⁴

Šmidův text, jenž dnes může působit staromilsky a plaše, v polovině osmdesátých let na stránkách komunistického deníku, navíc graficky inzerovaný jako text oslavný (opatřen logem s hvězdou a číslicí 40), byl téměř protirežimním činem, neboť slavné výročí připomínal jinak – místo o socialistickém vlastenectví (které se bez proletářského internacionalismu nikdy neobešlo) a o úspěších socialistické výstavby v uplynulých čtyřiceti letech autor psal o „vlasti“. A to bez tehdy nezbytných atributů: bez vztahu k Sovětskému svazu, jeho armádě (která nás „osvobodila“ podruhé v srpnu 1968), proletariátu a internacionalismu. Psal o dědictví (které zůstalo

---

³² V komunistickém Československu se pojmem Květen označoval jak konec 2. světové války obecně, tak 9. květen jako den posledních bojů v Praze za účasti Rudé armády oslavovaný jako konec 2.světové války, tak Pražské květnové povstání (5.-9. květen 1945).

³³ Lederbuchová 2023, 24. 4. – e-mailová komunikace s autorovým synem D. Šmidem: Otec rád vzpomínal na pobyt Američanů, byli přátelští, pomáhali v hospodářství – nosili krmení a vodu do chléva, jeden z nich byl syn farmáře z Oklahomy a liboval si, že si skoro zas připadá jako doma. Dostali najíst (maminka pro ně vařila) a sami rodinu zahrnuli spoustou jídla (konzerv), žvýkaček a cigaret. Hlavně však leželi na zahradě a spali, poprvé po několika dnech.

³⁴ Šmid, Zdeněk. Zamyšlení nad dědictvím. *Pravda*, roč. 66, 1985, č. 33, str. 5.

nezničeno protektorátem a není snad zničeno ani čtyřiceti lety po Květnu) jako o prosté „lidské slušnosti“ odkazující k prvorepublikové morálce mezilidských vztahů jako k projevu základní úcty člověka k člověku a k národu, jenž se v září 1938 a v březnu 1939, chtěl, ale nemohl německé armádě vojensky postavit, a připomněl české oběti v zahraničních armádách i v Pražském povstání: „Češi nepřišli ke svobodě šťastnou náhodou.“ S pojmem „vlast“ Šmíd později kriticky laboruje i v uměleckém stylu, ve smyslu jeho významových aktualizací zbavených laciného sentimentu, viz následující kapitolu o Češích a Němcích.

Ještě jednu zásadní věc si Zdeněk Šmíd nesl v srdci již od svého dětství, a to blízký vztah k mýtu a metafyzičnu. Matka Antonie, absolventka klášterní školy, syna jako silně věřící katolička vedla k pochopení přirozeného řádu věcí. Autorova manželka Hana zdůraznila, že Zdeňkova matka žila křesťanským rokem, tudíž její syn nepotřeboval organizovanou církev, aby nejen znal základy křesťanské vírouky, ale aby věděl, co je správné, aby ctil mýtus a boží či přírodní řád, poznával, co znamená jeho narušení a jaké mohou být důsledky.³⁵ Tyto osobnostní kvality, jež tvoří základ autorova humanismu a ekologických postojů, determinovaly autorskou záměrnost jeho uměleckých textů.

Učitel a spisovatel

Po úspěšném zakončení pedagogické školy Z. Šmíd nastoupil v roce 1957 jako učitel na základní školu v Trutnově. Závěrem 50. let dostal vojenský povolávací rozkaz. Podle svědectví syna Darka se komise u odvodu ptala na zájmy, otec prý řekl „Příroda“, a tak byl jako voják základní prezenční služby odvelen k šumavské Pohraniční strážii v Nýrsku a pak ve Slatích.³⁶ Zkušenost z tvrdé vojenské služby mu poskytla látku k tematickému zhodnocení v prvních povídkách tištěných v časopise *Československý voják* a také k odmítnutí oficiálně

---

³⁵ Pokorová 2022, 23. 8., svědectví paní Hany Šmídové.

³⁶ Pokorová 2022, 2. 6., srov. též heslo Zdeněk Šmíd. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.slovník-ceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487>.

šířeného názoru, že pohraničníci spontánně podporovali komunistický režim, jako pouhé politické propagandy.³⁷

První povídka nazvanou *Deštivé dny*, odkazující ke zkušenosti šumavské pohraniční služby, Šmídovi otiskl v roce 1959 *Československý voják*.³⁸ Už v rané fázi tvorby se projevil autorův smysl pro význam atmosféry, lyrické uchopení situace a prožitku postavy: „Tři dny prší. Šumavské ráno vstává do mlhy, deště a chladu. Jak je mu zima, tomu vojákovi, který leží teď někde v houští zabalen v nepromokavém dílci už třetí hodinu a zírá sychravým pohledem do černého, rozmazaného lesa. [...] Se šibeničním humorem vycházejí hlídky do terénu. [...] Co se skrývá v myšlenkách každého z nich? [...] Doma je táta s mámou. A ještě je tu vzpomínka na jeden letní večer, na hezkou melodii, na dívčí pohlazení. Při té vzpomínce se v zasmušilé tváři objeví odstín úsměvu. Jen odstín. Protože člověk, který je v moci šumavského deště, [...] nedokáže víc. Stává se z něho jeden ze šumavských stromů, omývaných lijákem, před kterým ho nic neochrání. Jenom jeho vlastní síla.“³⁹

Po vojně nastoupil jako učitel na základní školu v Houstouni na Domažlicku, kde působil až do druhé poloviny šedesátých let (viz Příloha). Psal drobné prózy s dobrodružnou tematikou – o přírodě, tábornictví, o přátelství a lásce, vracel se v nich pro inspiraci i do dětských let, k demiurgovi svých literárních začátků – k J. Foglarovi. V psaní takových krátkých povídek pokračoval i jako učitel základní školy v Bochově a nabízel je, stejně úspěšně jako publicistické články s pedagogickou či sportovní tematikou, ostravskému časopisu

---

³⁷ Paní H. Šmídová uvedla, že ztotožňování postavů pohraničnicků s komunistickou politikou manžela velmi zlobilo, postoj Z. Šmída i obecná zkušenost byly jiné (Pokorová 2022, 2. 6.).

³⁸ *Československý voják* (1952–1993) – periodikum, původně s podtitulem Literární umělecký časopis Hlavní politické správy ministerstva národní obrany. Čtrnáctideník se postupně profiloval v časopis publikující i texty kontroverzní (např. roku 1968 se objevila ukázka ze Škvoreckého *Tankového praporu*). Za normalizace byl opět prorožimně orientován, zpočátku 90. let pod titulem *Věčko* (Voják) byl cíleně populistický (erotické fotografie). Srov. Vojenský historický ústav Praha [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/exhibit/ceskolovenky-vojka-z-roku-1968/>.

³⁹ *Československý voják*, 1959, roč. 8, č. 24, s. 21–22. Na str. 29 téhož čísla šéfredaktor Rudolf Kalčík, spisovatel a scénárista, spoluautor scénáře filmu Karla Kachyni *Král Šumavy* (1958) a autor románu *Král Šumavy* (1960, podle literárního scénáře pro film), upozorňuje, že v čísle vycházejí hned dva texty pohraničnicků (kromě Šmída zde publikoval také Fr. Vrbecký), a doslova hovoří o „povídkářské tradici“ Šmídova útvaru.

*Tramp*⁴⁰ a také dalším novinám a časopisům, např. *Lidové demokracii*, plzeňské *Pravdě*, dále *Turistovi*, *Vlastě*, *Učitelským novinám*, *Československému vojáku*.

Šmídovy prózy z druhé poloviny šedesátých let byly spíše foglarovské než londonovské, obou autorů si vážil, jak sdělil syn Darek (Pokorová 2022, 20. 11.). Tematicky i jinak stály vzdáleny literárnímu dění té doby. Péči editora Petra Náhlíka alias Vokouna byl v roce 2008 vydán výběr z těchto povídek z konce šedesátých a začátku sedmdesátých let nazvaný podle jedné z nich: *Jak nabalit plavou dívkou*. V ediční poznámce knihy jsou uvedena data o původní publikaci povídek v časopisu *Tramp* (Šmíd; Náhlík (ed.) 2008e, s. 49).⁴¹ Povídky jsou založené na rozvoji jediné situace a nezapřou autorův foglarovský vzor – určitými motivy odkazují ke konkrétním Foglarovým textům. Např. místo tajemné Zelené příšery (Foglarovi *Hoši od Bobří řeky*) se Šmídovi táborníci setkávají s tajemným bílým mnichem (povídka *Pomsta bílého mnicha*), místo ohlášeného lovu bobříka odvahy prokazují odvahu přespáním v místě zatíženém rituálními oběťmi (povídka *Jeskyně Slunečního býka*). Šmídovy rané povídky obrazem přátelství jako eticky formovaného kultu korespondují s kultu Foglarovy poetiky.⁴² Výraznou mytickou roli mají iniciační obřady, jež jsou nejen ve Foglarových obrazech rituálních (např. v knize *Hoši od Bobří řeky* v situacích „lovu“ bobříků a sborového

---

⁴⁰ *Tramp* – nejstarší československé periodikum věnované trampingu. Časopis byl založen jako čtrnáctideník roku 1929. V 60. letech vycházel péčí ostravského sdružení české tábornické unie *Tramp* až do zákazu v roce 1971, potom fungoval díky vzniklému ostravskému nakladatelství *Puls* (1968–1971). Šéfredaktorem *Trampu* byl tehdy Ivan Binar; se Šmídem se osobně poznali až po Binarově návratu z exilu, kdy byl zvolen do funkce předsedy Obce spisovatelů (Šmíd byl členem od roku 1993), srov. Vokoun Náhlík 2008 [online]. Časopis byl obnoven krátce po revoluci. Mnohá čísla včetně těch prvorepublikových jsou v naskenované formě k dispozici na webu *Dětské – časopisy* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.detske-casopisy.cz/tramp/>.

⁴¹ „Evrgrín Kid (*Tramp* 1, 1969), *Pomsta bílého mnicha* (*Tramp* 4, 1969), *Košný příběh* (*Tramp* 5, 1969), *Srabové* (*Tramp* 7–8, 1969), *Jeskyně Slunečního býka* (*Tramp* 9, 1969), *Jak nabalit plavou dívkou* (*Tramp* 10, 1969), *Štvanec* (*Tramp* 2, 1970), *Balúova největší specialita* (*Tramp* 4, 1970), *Trapas* (*Tramp* 9, 1970), *Ruce mrazu* (*Tramp* 3, 1971). Povídka *Ruce mrazu* sice vyšla v posledním čísle *Trampu*, ale naprostá většina nákladu tohoto čísla zmizela v normalizační stoupě, a tak existuje jen pár vzácných exemplářů. Proto byla znovu optičtěna spolu s rozhovorem se Zdeňkem Šmídem v trampském samizdatu *Letokruhy* (4, 1989).“

⁴² Těmito kvalitami jako slovesně tvořenými estetickými jevy jsou u Foglara tělo a tělesnost, intelektualita a vůle, idealita, přátelství jako souznění duší, romantika přírody a spisovný, intencionální jazyk, jak uvádí na motivech *Chaty v Jezerní kotlíně* A.. Mikulášek (2008, s. 51–53).

zpěvu při úplňku), ale jakoby všudypřítomně rozptýlené i v obrazech banálních, srov. Sládek 2008, s. 25–36. Obdobný záměr nacházíme i v pozdějších textech Šmídových, srov. kapitolu Humor, oddíl Ritualizace vodáctví, parafráze modliteb a písní. Vyznáním a poctou Foglarovým kultům jsou též kresby doprovázející soubor *Jak nabalit plavou dívku*: ilustrátorem je totiž Marko Čermák, autor výtvarné podoby Foglarových *Rychlých šípů*.

V Hostouni byl Z. Šmíd celkem spokojen (viz níže), přesto nechtěl ustrnout. Přestěhovat se na Karlovarsko bylo pro něho, jak se později ukázalo, rozhodnutí osudové. Nejprve pracoval jako učitel základní školy v Bochově (1967–1972) a souběžně studoval historii a češtinu na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. A psal: kromě výše uvedené publicistiky a povídek napsal i dvě divadelní aktovky – hry o Robinsonovi a o Kozinovi (viz Přílohy) a také řadu písňových textů (viz níže). Studium na Karlově univerzitě ukončil roku 1971 obhajobou práce Karlovy Vary a vznik provincie Deutchböhmen. Hluboká znalost sudetské problematiky se stala kromě vlastních životních zkušeností oporou pro tematiku románu *Cejch*. Titul Mgr. byl Šmídovi potvrzen v roce 2000.⁴³ Jako středoškolský učitel pak pracoval v Karlových Varech na škole keramické a pak na střední ekonomické škole pro pracující (1972–1986), viz Příloha. Práce s dospělými žáky Šmída doslova nadchla: „ – tam si člověk nemusí na nic hrát, oni by to stejně poznali. Když stojíš před dětmi, musíš je vychovávat k dobrému, ale výchova je vždycky trochu nepravda, že? Výchova je o tom, jaké by věci měly být. Ale ony jsou jiné. Ten rozpor většinu kantorů zdevastuje. Jenže dospělé už neošidíš. A tak přesto, že jsem učil šestnáct let, myslím si o sobě, že jsem zůstal poměrně normální.“⁴⁴ Profesní zkušenost z práce na hostouňské, bochovské, a zvláště na karlovarské střední škole stála v pozadí budoucího *Babince* – školní prostředí a postava učitele odkazují do autopsie.

---

⁴³ Srov. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487>, autor hesla V. Novotný.

⁴⁴ Náhlík Vokoun, Petr. Proč bychom si nezavzpomínali aneb Rozhovor se Zdeňkem Šmídem. *Folktime* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.folktime.cz/tramspke-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html>.

V té době (to už byli na světě *Dick*, vodáci a horáci z knih *Proč... a Strašidla a krásné panny*) byl požádán o rozhovor redakcí *Tvorby*: „Co jste dělal, než jste začal psát?“ „Žil jsem si, natolik intenzivně, že teď dokážu psát. Ne o sobě, ale o světě.“ [...] „Píšete lehce?“ „Lehce dostávám jenom nápady, [...] píšu naopak těžce, pořád přepisuji. Ve větě mi jde hlavně o melodii a rytmus“.⁴⁵ V době učitelského působení v Karlových Varech Šmíd opravdu žil naplno kulturními zájmy – psal pro brněnské studio Československého rozhlasu satirické kabarety, podle nichž vznikl v osmdesátých letech Ekokabaret (1991),⁴⁶ karlovarskému divadlu *Jen tak dal* k dispozici knihy *Proč... (texty do divadelní montáže zkomponovala Marie Koudelová)*, účastnil se kulturního života i reflexemi tamního dění; publikoval je mj. v plzeňské *Pravdě*.⁴⁷

V roce 1986 Šmíd přijal místo redaktora v Západočeském nakladatelství v Plzni.⁴⁸ V osmdesátých letech už patřil ke kmenovým autorům nakladatelství; zde vyšel román *Sbohem Dicku!*, dále *Trojí čas hor, Strašidla a krásné panny, Dudáci a vlčí hlavy* a další. Po roce redakční práce si otestoval, jak se žije na „volné noze“, a roku 1991 nastoupil v redakci plzeňského deníku *Nová Pravda* (od roku 1990 pokračovatel krajského deníku *Pravda*).⁴⁹ S rodinou žil v Karlových Varech, do plzeňské redakce *Nové Pravdy* dojížděl a byl aktivní

---

⁴⁵ Fatka, Jaroslav. Lehce dostávám jen nápady: rozhovor se Z. Šmídem. *Tvorba*, 1984, č. 37, 12. 9. 1984., příloha Kmen, s. 4.

⁴⁶ Srov. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487>.

⁴⁷ Např. recenzoval inscenaci hry M. Hornička *Můj strýček kauboj aneb Rodeo*. S plným pochopením moudrého, místy nostalgického, a přece k maloměstáctví nesmlouvavého textu, s kritickým pohledem na Horničkovu režii a herecké výkony zhodnotil uvedení hry jako „hit karlovarské divadelní zimy“, srov. Šmíd, Z. *Můj strýček kauboj a tuzemská skutečnost*. *Pravda*, 1. 2. 1983, s. 5.

⁴⁸ Západočeské nakladatelství (v letech 1950–1993 Krajské nakladatelství v Plzni) – regionální nakladatelství s celonárodním přesahem. Nejvyšších nákladů dosahovala tvorba pro děti a mládež, avšak byla publikována i literatura pro dospělé, převážně regionálních autorů – žánry detektivní, vědecko-fantastické a dobrodružné, ale i poezie a odborná či populárně naučná literatura. Srov. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Copyright © [cit.14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1855&hl=z%C3%A1pado%C4%8Desk%C3%A9+>.

⁴⁹ *Pravda*: list Československé komunistické strany – odbočka Plzeň. Vycházela od května 1945 do února 1990; poté pod názvem *Nová pravda*: západočeský nezávislý deník do května 1991, pak jako *Deník Nová Pravda*: západočeský zpravodajský list do roku 1992 a jako *Plzeňský deník*: nezávislý regionální list vychází od roku 1992 dosud.

v literárním životě obou měst i regionů.⁵⁰ Od roku 1996 se Z. Šmíd živil jako spisovatel z povolání.

Literární Františkovy Lázně byla soutěžní přehlídka děl mladých západočeských autorů, kterou v osmdesátých letech politicky zaštitil Socialistický svaz mládeže a poprvé v roce 1990 se garantem akce stala *Nová Pravda*. Z. Šmíd byl jako uznávaný autor v porotě (spolu např. s A. Vávrovou, J. Kejhou a literárními historiky J. Staňkem a V. Viktorou). Ke své funkci se vyjádřil ve veřejném dopisu, v němž se mimo jiné distancoval od předchozích pořadatelů: „Jsem ochoten být v porotě LFL, vzdát se honoráře, hlavně ať tam jsou prima lidi, to je ti, co tím hejbalí dřív, a ne ti nekrofilové, co tím hejbalí potom.“⁵¹

Jeho kritický postoj k literární soutěži dobře koresponduje s kritičností k festivalu Porta, ke změnám v době normalizace – ke komercionalizaci a zpolitizování akcí, jak ukazuje jeho obraz festivalu v knize *Miss Porta*, ale i konkrétní přímé vyjádření o korupčním zázemí festivalu: když v hodnotící porotě určující vítěze je „ředitel Supraphonu a takovýchle lidí, nemáte šanci. Ti dva pozůstali (tj. ti, kdo hlasovali proti vlivným, L.L.) jsem byl já a Kapitán Kid. [...] Porta byla v té době (osmdesátá léta, L.L.) tak mamutí podnik, že už se to míjelo se svým původním smyslem“, Náhlík Vokoun, 2008 [online].

V roce 1992 bylo při Knihovně města Plzně založeno občanské sdružení Kruh přátel knižní kultury.⁵² Obsahem jeho činnosti bylo a je pro veřejnost pořádat přednášky a besedy o knihách, besedy se spisovateli a publicisty, autorská čtení, jubilejní literárně dramatické pořady a podporovat vydávání regionální literatury. Od počátku činnosti Kruhu se v jeho aktivitách podílel i Z. Šmíd, zvláště jako iniciátor a moderátor setkávání německých (bavorských) a západočeských spisovatelů, které bylo pokračováním aktivit mezinárodního kulturního projektu Dědictví a budoucnost – Erbe und Zukunft.

---

⁵⁰ Na otázku, zda se Z. Šmíd pokládal za regionálního spisovatele (když vlastně po celou dobu tvůrčí práce publikoval i v pražské Olympii), odpověděl syn Darek, že sebepojjetí v tomto smyslu otci problém nedělalo, to neřešil, angažoval se v kulturním životě profesí redaktora, psal pro noviny a beletrii – „Pořád bušil do psacího stroje“ (Pokorová 2022, 2. 6. – rozhovor s D. Šmídem).

⁵¹ Šmíd, Zdeněk. Rozbit stereotyp a šed. *Nová Pravda*, 1990, roč. 1, 7. 9. 1990, s. 5.

⁵² 18. 3. 1993 bylo sdružení zaregistrováno u Ministerstva vnitra ČR. Předsedou Kruhu byl zvolen literární historik prof. PhDr. V. Viktora, CSc. Srov. Brůhová 2005, s. 5.

V roce 1977 projekt založil Dušan Pařízek⁵³ jako iniciativu česko-slovenských a německých umělců k podpoře Charty 77, ale jeho obsah se šíře realizoval v desítkách akcí až v letech 1990–2003 autorskými čteními, diskusemi a besedami, výstavami v českých a německých městech. Ve spolupráci s Dušanem Pařízkem a sdružením německých autorů se pořádaly besedy a autorská čtení (nejen Šmídova *Cejchu*⁵⁴) v Lipsku a Regensburgu (viz Příloha). Středisko západočeských spisovatelů uskutečnilo v Plzni v listopadu 1993 setkání českých a německých spisovatelů⁵⁵ a v prosinci téhož roku prezentoval Kruh za účasti Z. Šmída česko-bavorskou antologii *Mezi Radbuzou a Řeznou* (Fabian ed. 1993), spojenou s autorským čtením. Další večer společného setkání, který Z. Šmíd uváděl ve funkci moderátora, se konal v listopadu 1997 za účasti autorů českých a německých.⁵⁶ Přeshraniční autorská spolupráce byla potvrzena i vydáním dalšího společného sborníku *Setkání na Šumavě*: antologie západočeských a bavorských spisovatelů (Hrubý ed. 2009).

V únoru 1994 se v Kruhu konal opožděný křest románu *Cejch* za přítomnosti autora⁵⁷ (viz Příloha), spojený s besedou o knize. Autor vzpomenu i na německý překlad románu, s nímž nebyl spokojen, neboť nakladatel bez autorova souhlasu text upravil – vypustil některé lyrické pasáže a mytické obrazy. Šmíd uvedl i zkušenost z předchozích čtenářských besed o tomto románu – reakce německého a českého publika byly rozporuplné: pro Němce je román více pročeský, pro Čechy zas více proněmecký. Román v tomto smyslu působí jako test národní sebereflexe.⁵⁸

Šmídův syn Darek vzpomenu, že otec často a rád jezdil na besedy o svých knihách, komunikaci se čtenáři upřednostňoval před

---

⁵³ Pokorová 2022, 2. 6. a 23. 8., rozhovor s D. Šmídem a H. Šmídovou. Divadelní režisér Dušan Pařízek žil v mládí s rodiči v Dortmundu a Stuttgartu. Studoval divadelní vědu v Mnichově, později DAMU v Praze. Do ČR se vrátil v první polovině devadesátých let a uváděl v Divadle komedie hry významných německých autorů, např. Schwabovy *Prezidentky*, srov. cs.wikipedia.org/wiki/Dušan-Pařízek.

⁵⁴ Německý překlad vyšel dříve než český originál, viz níže.

⁵⁵ Zdeněk Šmíd, Johanna Anderka, Lenka Procházková, Oldřich Novotný, Barbara von Wulfen, Jiří Ruml, Josef Hrubý, Jaroslav Šonka.

⁵⁶ Peter Heigel, Bernhard Setzwein, Kurt Maria Vunder, Andreas Vollstadt, Richard Wall (srov. Brůhová 2005).

⁵⁷ Srov. Dvořák, Petr. *Cejch* hned s dvěma kmotry. *Plzeňský deník*, roč. 3, 1994, č. 41, 18. 2., s. 6.

⁵⁸ Toto zjištění autor konstatoval i v rozhovoru s Ivo Pecharem publikovaném v prvním vydání *Cejchu*, srov. Pechar 1992.

literárními kritikami, jejichž čtení se nebránil, ale nevyhledával je. Živý, autentický kontakt s lidmi byl pro něho důležitější (Pokorová 2022, 23. 8.). Proto přijel do Plzně i v červnu 2000 na další besedu – o své poslední knize z cyklu o vodácích a horácích *Proč bychom se netěšili aneb Jak se držet nad vodou* (1998, viz Příloha, srov. Horáková 2018).

Do pořadu cyklu Mé literární lásky si do plzeňského Kruhu v listopadu 1995 pozval Z. Šmída jako svého hosta kytarový virtuos Lubomír Brabec.⁵⁹ Vyznal se ze svého čtenářského obdivu ke Šmídovým knihám, k nimž ho poutal obdobně s autorem pocíťovaný smysl pro dobrodružství, romantiku a přátelství. Navázaná známost vedla ke vzájemné spolupráci na beletrizovaném dokumentu *S kytarou v Antarktidě* (Brabec a Šmíd 1998) o kytaristově účasti v polární expedici.

Vodák, muzikant, textař, scénárista

Do doby Šmídova učitelování v Hostouni se vrátíme jako k životní etapě v první polovině šedesátých let, která ovlivnila budoucího autora sportovní tematiky. Šmídovým kolegou tam byl Pavel Faschingbauer, několikanásobný mistr ČSSR v krosu a běhu na 5 kilometrů. Spřátelili se, Zdeněk byl Pavlovým tréninkovým sparringpartnerem, udržoval si fyzickou kondici i zájem o sportovní dění. Byl sportovcem tělem i duší – vyznával fyzickou zdatnost a fair play, ale na rozdíl od přítele neměl rád organizované aktivity a výkonnostní soutěživost, chtěl i ve sportu dobrodružství, volnost, primární radost z pohybu a pobytu v přírodě.⁶⁰ Vztah organizovaného a volného sportu je zobrazen i ve *Vodáckém průvodci* s jednoznačnou sympatií vypravěče k amatérskému vodáctví.

Z. Šmíd v učitelské profesi zodpovědně vyznával Komenského principy výchovy a vzdělání, ale oktrojovaný školní pořádek dokázal jako bohém narušovat. V Hostouni poznal, že si učitelské povolání vybral dobře – syn Darek uvedl, že otec učil velmi rád a že sympatie byly vzájemné – žáci i po vyučování zůstávali poslouchat jeho

---

⁵⁹ Srov. Brůhová 2005, s. 14.

⁶⁰ Srov. Pokorová 2022, 2. 6., rozhovor s D. Šmídem.

vyprávění na literární a historická témata, přednášel poezii nebo pouštěl literární nahrávky (to začátkem šedesátých let nebylo běžné), do školy chodil s kytarou a zpíval písně na texty své i jiné, jako kytarista a zpěvák byl znám i v místní hospodě.⁶¹ Postava Josefa Koudely, syna jednoho z protagonistů kroniky *Cejch*, je učitelem, jenž se též zcela svobodně, pro vlastní radost, ovšem ve zcela jiných historických podmínkách, věnuje svým žákům víc, než žádá školní řád. Učitelství bylo pro spisovatele v mnoha ohledech inspirativní.

Do doby učitelování v Bochově v druhé polovině šedesátých let je třeba znova nahlédnout pro Šmídovu novou sportovní aktivitu, která byla u zrodu písňových textů, kabaretních pásem a nejpoulnější knihy o vodáčích. S přáteli učiteli a vodáky (Dáša Hámová, Hary Höffer, Karel Kalina, Hilmar Biel)⁶² začal Z. Šmíd vyrážet „na vodu“. Do svých třiceti tří let nevstoupil na loď a teď poprvé objevil půvaby vodáctví. O slovo se přihlásila jeho dobrodružná paměť, příběhy indiánů s jejich kanoemi, dávno zasutý svět dětství a touha revitalizovat chlapecký sen. Za novou zkušenost Šmíd vděčil zejména kolegovi Gerhardu aneb Harymu (srov. Šmíd 2009c, s. 11),⁶³ který jej přivedl do vodácké party (viz Příloha). Nebyl to však jen sportovní zájem, jež členové vodácké party sdíleli, měli rádi žánr folkové písně a k tomu hudební nadání, a tak založili kapelu, zprvu zvanou *Crying Sailers*, později *Plavci*.⁶⁴ V hudební skupině *Plavci Bochov* Z. Šmíd hrál na kytaru (viz Příloha), zpíval a skládal písňové texty na

---

⁶¹ Srov. Pokorová 2022, *ibid.*

⁶² Jména osob souhlasí s těmi, o nichž autor hovoří v beletristickém textu *Proč bychom se nepříznali aneb Jak to bylo doopravdy*. Pokorová 2022, 21. 11., e-mailová komunikace s H. Šmídovou a V. Řežábkovou.

⁶³ Hary byl PaedDr. Gerhard Höffer (1943–2018). Stejně jako Šmíd měl česko-německý původ, pocházel z příhraniční obce Želeč, vystudoval matematiku a fyziku (Matematicko-fyzikální fakulta a Pedagogická fakulta UK v Praze), později působil na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni na katedře fyziky, zastával i funkci proděkana pro studijní záležitosti; je autorem řady odborných textů a učebnic. Přátelé jej celý život přezdívali Hary. Srov. Lovčí, Radovan. Odešel Dr. Gerhard Höffer In: *Vlastivědný sborník Mariánská Týnice* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: https://www.marianskatynice.cz/e_download.php?file=data/editor/125cs_2.pdf&original=2018_02.pdf.

⁶⁴ V době vzniku kapely se členové té slavnější „inženýrské“ jmenovali *Rangers*. Později však kvůli politickému tlaku musela hudební uskupení přejít na český název. Aby nadále nedocházelo k záměnám (jako např. na koncertě v Aši, kdy diváci očekávali *Plavce-Rangers* namísto pouhých bochovských *Plavců*), přidalo si Šmídovo uskupení dovětek *Bochov*. Na znamení totálního odlišení přestali *Plavci Bochov* vzdorně před „vyplutím“ zpívat konkurenční píseň *John B.* (srov. Pokorová 2022, 20. 11., emailová korespondence s D. Šmídem).

autorskou hudbu Dáši Hámové, byl také autorem průvodních textů a moderátorem koncertů. Plavci Bochov byli značně novátorskou kapelou, která díky svému tehdy nepřilíhajícímu folkovému stylu získala řadu ocenění v rámci ústecké i celonárodní Porty.⁶⁵ Některé písně již neexistujících Plavců v současnosti ve svém repertoáru mají kapely Roháči a Hop Trop.⁶⁶ Tyto skupiny rovněž zhudebňují básnické texty ze Šmídových knih.

Plavci Bochov byli inspirováni absurdním humorem I. Vyskočila a text-appealy pražské Reduty. Šmídův scénář pro hudební pořad Plavců nazvaný *Lodní deník* odkazoval k novátorským konceptům divadel malých forem šedesátých let – podle vzoru text-appealového čtení a semaforových inscenací se i Plavci snažili o propojení textu, zpěvu, tance, pantomimy a o zapojení diváků do dění na scéně.⁶⁷ Skladby a písně byly propojeny humornými dialogy z vodáckého prostředí. Z. Šmíd později textové pasáže upravil, rozšířil („Když se nám vokální těleso rozložilo, bylo mi líto, že je po legraci, a rozšířoval jsem scénář víc a víc, aby vydal na knížku.“⁶⁸) a kompozičně scelil, a tak vznikla první kniha vodáckého cyklu (texty původního *Lodního deníku* jsou v ní pasáže vyznačené kurzívou). V počátku sedmdesátých let vznikla i jednoaktovka o Robinsonovi, patrně určená pro inscenování v rámci koncertů kapely Plavci Bochov a už svědčící o Šmídově náklonnosti k travestickému přepisu literárního tématu – Šmídův Robinson totiž nepotkává Pátka, ale dívku Pátku (viz Příloha), a z lásky i žárlivosti končí na oštěpech domorodců. Vyskočilovo a Boškovo absurdní komično poznamenalo Šmídův styl trvale (viz kapitolu *Humor a komično*).

Když kniha *Proč bychom se netopili* v roce 1979 vyšla (cesta k publikaci nebyla jednoduchá, viz níže), rychle se stala populární, nejen mezi vodáky a sportovci; její téma i způsob vyprávění ve střídání diskursů, a hlavně autorův humorný pohled na vodáctví

---

⁶⁵ Čestné uznání poroty 1971 Karviná, mimořádné uznání poroty 1972 Sokolov (srov. Pokorová 2022, *ibid.*).

⁶⁶ Mezi prvními kapelami, které zhudebnily Šmídovy knižní texty, figurovali také Chudinkové. Se skupinou Hop Trop Šmíd spolupracoval na CD *Proč bychom se netopili*. Více informací k této tematice včetně hudebních ukávek lze dohledat na webu *Samsonlenk* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.samsonlenk.cz/produkt/proc-bychom-se-netopili/>.

⁶⁷ Srov. Pokorová 2022, 23. 8., rozhovor s paní H. Šmídovou.

⁶⁸ Fatka, Jaroslav. Lehce dostávám jen nápady: rozhovor se Z. Šmídem. *Tvorba*, 1984, č. 37, 12. 9. 1984, příloha Kmen, s. 4.

a lidi jím „postižené“, přijali za své čtenáři různých generací, profesí, zájmů: stala se v tom dobrém smyslu zábavnou literaturou, která navíc promlouvala obrazy úcty k přírodě a ukazovala hodnotu přátelství. Obrovská popularita mezi obecným lidem vedla nakladatele Olympia k opakovaným vydáním titulu a televizní tvůrce k představě stejně populárního seriálu na motivy dvou vodáckých knih – *Proč bychom se netopili* a *Proč bychom se netěšili*.

Roku 2009 premiérovala Česká televize desetidílný seriál s titulem *Proč bychom se netopili*. Režie se ujal Petr Nikolaev, na scénáři spolupracovali Zdeněk Šmíd a Miroslav Adamec, hudbu složil Richard Krajčo, v hlavních rolích se objevili mj. Lukáš Vaculík, Tereza Kostková a Saša Rašilov. Po premiéře seriálu Šmíd čelil vlně otázek, v nichž měl zhodnotit spolupráci s filmaři a jak se mu seriál líbil. Jeho rozporuplné reakce vystihuje následující doznání: „...po dlouhých třenicích jsme došli k určitým kompromisům. Já jsem dělal scénář, pak se to dostalo do další fáze. [...] Nakonec se některé díly změnilly k nepoznání, [...] chápu, že se knížka nedá do televize udělat, [...] ale tohle se mi zdálo moc. Třeba mě pozvali na natáčení vodácké svatby. Já říkám: „Jaká svatba? Dyť v té knížce žádná svatba není!“ Abych to shrnul: moje knížka je o tom, jak se jezdí na vodu. Televizní seriál je o tom, [...] kdo s kým chodí, aby na to koukalo co nejvíc lidí a televize měla sledovanost. Za prvních asi tak pět dílů si jakžtakž ručím já, ale po těch dalších nevím...“⁶⁹

Další televizní seriál s vodáckou tematikou vznikl inspirován Šmídovou trilogií o řekách, proto k němu obrátíme pozornost právě v souvislosti s *Otavou*, *Lužnicí* a *Mží/Berounkou* v následujícím oddílu.

Zájem o Šmídovy texty jako o základ filmového scénáře či dramatizace byl velký a stálý od osmdesátých let (o divadelní montáži z „vodáků“ v karlovarském divadle jsme se zmínili výše). Jako

---

⁶⁹ Náhlik Vokoun, Petr. *Proč bychom si nezavzpomínali* aneb Rozhovor se Zdeňkem Šmídem. *Folktime* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.folktime.cz/tramspke-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html>. Na Československé filmové databázi má seriál hodnocení průměrné (52%). Z jedné z téměř tří set uživatelských recenzí: „Literární předlohu jsem nečetl, ale předpokládám, že její humor je postaven na glosování situací, které mohou takového vodáka potkat při sjezdu nějakého divokého toku. Tohle může výborně fungovat v knize. Na obrazovce to vypadá tak, že se partička třicátníků chová jako pubertáci, a někdy ani to ne, což vyznívá v konečném důsledku více než trapně (Paldini).“ Československá filmová databáze [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/224000-proc-bychom-se-netopili/recenze/>.

scénárista se Z. Šmíd podílel na tvorbě filmů *Odpouštím ti, tatínku* (1985) a *Přehmat* (1998). Na konci osmdesátých let natočil Rudolf Krejčík pro Českou televizi *Krušnohorské pohádky* (1989) na motivy pověstí z knihy *Strašidla a krásné panny*.⁷⁰ Jde o cyklus animovaných večerníčků, které Z. Šmíd nepovažoval za zdařilé, postrádal drsnější romantiku ve filmovém obrazu svých příběhů.⁷¹ Negativní roli v úspěšnosti těchto večerníčků pravděpodobně sehrála už adaptace prózy pro dospělé do scénáře filmu pro dětské publikum, potlačující komickou účinnost autorova vypravěčského gesta ve snaze přizpůsobit sdělení dítěti.

Na motivy *Cejchu* vznikla divadelní hra Lenky Kolišové Havlíkové pro Činoherní studio v Ústí nad Labem *Les divokých sviní* (premiéra 1997). Tato dramatizace byla základem pro další divadelní úpravu v Západočeském divadle v Chebu. Autor úprav a režisér Zdeněk Bartoš řadu motivů transformoval do podoby, kterou vyjádřil podtitulem hry uváděné s původním názvem románu: *Cejch: více-generační western z centrálního Krušnohoří*. Propagační internetové wwwstránky divadla upozorňují na žánrový posun hlavních témat, postav a situací do souřadnic westernového příběhu – kladný hrdina sedlák je vlastně rančer, jeho majetek a krásnou ženu ohrožují padouši. Tento posun údajně neoslabuje závažnost tematiky a humánní poslání hry. Vedle živých herců hrají i loutky a žánrovou inovací jsou též scénické songy v krušnohorském nářečí. Premiéra se konala 14. února 2015. Byl pořízen filmový záznam inscenace (2016) pro televizní vysílání.⁷²

---

⁷⁰ Srov. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487>, autor hesla V. Novotný, který dále uvádí Šmídovu spolupráci s A. Frankovou a H. Frankovou na dramatizaci pásem pro scénické uvedení na motivy pověstí *Strašidla a krásné panny*.

⁷¹ Srov. Lederbuchová 2023, 11. 3., e-mailová korespondence s H. Šmídovou.

⁷² Divadelní událost hodnotí Jiří P. Kříž (Šmídovy návraty do zmizelých Sudet. *Právo*, roč. 25, 2015, č. 42, 19. 2., s. 11), jenž ve vztahu k obsahu románu dramatizaci považuje za nedocení Šmídova autorského nasazení pojmenovat problém Sudet a „hledat odpuštění a nacházet soužití v Evropě zbavené zhubných ideologií“. Poslání *Cejchu* „nejvíc ubližuje distribuční slogan: Vícegenerační western z centrálního Krušnohoří. Je to laciné a zavádějící“, zlehčuje to tragično a poslání románu – výzvu k usmíření.

Spisovatel píše, nakladatel publikuje

Před textem *Proč bychom se netopili aneb Vodácký průvodce pro Ofélii* napsal Z. Šmíd *Pověst o Hanesu Gruberovi*.⁷³ V přísném normalizačním Československu sedmdesátých let si klestil cestu k publikování obtížně jak *Hanes*, tak *Vodácký průvodce* – trvalo šest let úsilí, než vodácká kniha byla vydána, a to nikoliv jako prvotina. O peripetiích její cesty k publikování se zmíníme v souvislosti s důležitou změnou v autorově osobním životě. Ve vzpomínkovém článku v časopise *Reflex* uvádí syn Z. Šmída Darek, že otec chtěl publikovat *Hanese* i „vodáky“ v pražské Olympii (volba padla na nakladatele knih se sportovní tematikou), ale neuspěl – šéfredaktor Olympie *Hanese* odmítl (pravděpodobně pro sudetské téma), nepřijal ani *Vodáckého průvodce*, neboť podle redakčního posudku vypráví o lidech, kteří „nejsou ukotveni v naší socialistické skutečnosti, [humor je] násilný až křečovitý, [kompozice je] nehodnotná“ tříšť⁷⁴ deníkových záznamů, podpovědek, vtipů a textů písniček. [V Olympii odmítnut] spisovatel zavítal do nakladatelství Růže (v Českých Budějovicích, L.L.) a stylově, s pádlem v ruce (sjížděl zrovna Vltavu) se zde seznámil s redaktorkou Hankou, díky níž začal knihu připravovat k vydání. Z té redaktorky se stala moje maminka“, Šmíd, Darek 2012, s. 52–53. Knihu o vodácích nakonec Olympia vydala, poté co ji Růže odmítla,⁷⁵ ale autor měl splnit podmínku – někteří

---

⁷³ Jde o autorskou parafrázi německé šumavské pověsti, o látku blízkou autorovu srdci a jak potvrdila jeho rodina, šlo o text, který autor napsal jako první delší prózu (Pokorová 2022, 23.8.), tedy ještě před *Vodáckým průvodcem* i před oficiálním debutem románů *Sbohem, Dicku!*.

⁷⁴ Slovo tříšť bylo užito v dehonestujícím významu, odsuzujícím odchýlení od oficiální normy a požadavků kladených na kompozici realistického vyprávění. Spojení různých diskursů, které si vysloužilo odsudek, naopak považujeme za originální pojetí kompozice textu (odkazující k avantgardnímu vypravěčství meziválečnému, více viz v kapitole o humoru). *Vodácký průvodce* není tříšťi v žádném významu slova, ani v jeho postmodernistickém smyslu: tříšť je literárněteoretický pojem označující kompozici proudu vědomí, v níž chybí integrační moment hlediska jednoho vypravěče, naopak se vyznačuje pluralitou vypravěčského gesta, objektem, tématem vyprávění je takto zmnožené vyprávění samo, v němž neexistuje kauzalita ani časová následnost a významová hierarchizace motivů. Kompozice tříště je příznačná pro literární postmodernismus. Srov. Lederbuchová 2002, s. 153 (tam uvedeny příklady).

⁷⁵ Na ediční příběh z Č. Budějovic vzpomněl Z. Šmíd v jednom z rozhovorů: „Místní okresní (tj. budějovický, L.L.) komunistický tajemník volal tomu našemu tajemníkovi (tj. karlovarskému, L.L.): „Neznáš tam nějakýho Šmída v těch Varech? Von chce vydat knížku *Jak jsme se utopili*, copak my dneska můžeme vydat něco,

z vodáků musí být dělníci. A tak „vytvořil pro cenzuru fantómovou verzi, jež byla plná narážek na to, že vodáci jsou fakt vlastně dělníci (v dialozích se postavy ptaly, co bylo včera „ve fabrice“ apod.⁷⁶); poté, co byla verze schválena, ji autor zlikvidoval a nahradil verzí původní, bezdělnickou. Byl to risk založený na tom, že cenzoři už to číst znovu nebudou. A skutečně – nečetli“, Šmíd, Darek *ibid.*, s. 53. Spolupráce autora a redaktorky Olympie Vlasty Tafelové konečně přinesla úspěch a kniha v roce 1979 vyšla.⁷⁷

S hořkým úsměvem připomínáme, že v akademických *Dějínách IV* je první díl vodácké série zařazen do kapitoly Únikové prostory (srov. Janoušek (ed.) 2008, s. 523). Šmídovo vodácké téma pro normalizační kulturní politiku a její nakladatele bylo podezřelé: bylo naprosto nepracovní, nedělnické, neideologické, nepolitické – neodpovídalo oficiálním představám o próze (nejlépe románu) socialistického realismu ani tématem ani formou narativu. Příklad „vodáků“ ukazuje, že před normalizačním diktátem se vlastně ani do „únikového prostoru“ snadno uniknout nedalo – Šmídovi tento „únik“ trval šest let.

Hana z Českých Budějovic odešla za manželem do Karlových Varů a tam v čekacím mezidobí, co a jak bude dál, pak účelově vznikl román jako sousto pro normalizační kritiku, které by mohlo pomoci na svět „vodákům“, jejichž vydání bylo tehdy ještě v nedohlednu. Rukopis románu *Frajeři* Šmíd položil na oltář Západočeského nakladatelství spolu s *Pověstí o Hanesu Gruberovi*. Ta byla opět odmítnuta a aby byl přijat román, který i přes „umělé oplodnění“ není uměleckou prohrou, musel autor opět splnit podmínku nakladatele. I tato vzcházela z normalizační atmosféry města a politického vlivu tehdejších městských orgánů.

V. Novotný charakterizuje román jako „romantizující podobiznu lesních dělníků“⁷⁸, dobře postihl atmosféru a ducha příběhu, jenž hrdinu povznáší nad manuální dřinu, neboť román není o kácení

---

co se jmenuje Jak jsme se utopili?“, Náhlík Vokoun 2008 [online]. Spisovatel se o tomto likvidačním telefonátu prý dověděl od jedné své studentky. Zamítavý posudek se přes jeho neveřejnou povahu na veřejnost dostal.

⁷⁶ Srov. Pokorová 2022, 2. 6., rozhovor s D. Šmídem.

⁷⁷ A nakladatel po letech docenil svého autora – Olympia se stala Šmídovým „dvorním“ vydavatelem. Po *Proč bychom se netopili* (1979) tam vyšli „horáci“ – *Proč bychom se nepotili* (1984) a *Proč bychom se netěšili* (1998) a po roce 2000 také řada Šmídových cestopisů.

⁷⁸ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=487>.

stromů, jak píše V. Pavličková ve *Slovníku české literatury 1970–1981* (viz výše), ale o ideálech, které nemůže popravít ani motorová pila.⁷⁹ Proto Šmíd zvolil titul *Frajeři* a tuto dedikaci: „Frajer⁸⁰ je ten, kdo budí obdiv. Lze jej získat různými způsoby: nejnázem [...] předstíráním světáckých zkušeností. Je to cesta nejlacinější, obvykle nepřežije pubertu. [...] Náročnější mladý muž obvykle žádá víc. [...] Touží po dobrodružstvích, ve kterých obstojí. Takovým frajerům je věnována tato kniha“, Šmíd 1977, doslov. Původní titul *Frajeři* však musel autor změnit. Chtěl-li knihu vydat (a ve hře bylo i možné následné vydání *Vodáckého průvodce a Pověsti o Hanesu Gruberovi*), musel ustoupit nakladatelskému zájmu publikovat knihu plzeňského rodáka Zbyňka Kovandy, s plánovaným názvem *Křídla pro frajera*.⁸¹ Obdobný titul Šmídův byl odmítnut jako nežádoucí. Z. Kovanda ustupovat nemusel, neboť byl stranickým funkcionářem. Kovandova kniha vyšla o rok později než Šmídova, ta se změněným názvem: *Sbohem, Dicku!*

Román *Sbohem, Dicku!* (1977) obsahuje významy, jež cenzura „nepřečetla“ (viz níže) a stal se oficiálním debutem spisovatele, jenž už měl v šuplíku další dvě knihy, o něž nakladatelé neměli zájem. „Vodáci“ se sice vydání dočkali (Olympia, 1979), ale *Pověst o Hanesu Gruberovi* čekala dál. K ní přibyla *Balada o Katarině*, ale plzeňský nakladatel stále odmítal, ledaže... Západočeské nakladatelství bude ochotné oba texty vydat, ale jen tehdy, když k nim autor dopíše „něco současného“. V normalizační literatuře sedmdesátých let byla současná tematika vnucovaná normou, navíc s požadovaným tématem práce, nejlépe dělnické, se socialisticky uvědomělými

---

⁷⁹ Šmídův obraz dřevorubce dostal v průběhu času v jiných textech až mytický rozměr, viz zde kapitolu *Pověst*, oddíl *Katarina a ti druzí*. V románu *Sbohem, Dicku!* však především plní roli žádané dělnické práce románových postav. „Když jsem byl na vojně u Pohraniční stráže, většinu času jsme káceli stromy, [...] nebyly žádné motorové pily. Když jsem pak psal román, ptal jsem se v hospodě dřevařů, jak se to drží, jakým pohybem se odstraňují větve a tak. Takže jsem pak pořád škrtal a opravoval“, Náhlik Vokoun 2008 [online].

⁸⁰ V českém užití germanismu se význam slova posouvá, až k označení výjimečnosti, fanfarónství apod. Je třeba si však uvědomit, že původní význam znamená člověka svobodného, volného.

⁸¹ Novela pro mládež o dospívajícím chlapci, který pod tíhou reality opouští své dětské sny o kariéře v letectví. Byla to již sedmá kniha plodného spisovatele, který jako autor v nakladatelství zdomácnělý dostal přednost před nováčkem Šmídem, ale hlavním důvodem v dobových podmínkách města a kraje byl fakt, že Kovanda byl jako inspektor městského výboru KSČ pro kulturu i vedoucím odboru kultury Městského národního výboru v Plzni.

postoji postav. Šmídův enormní zájem konečně vydat *Hanese* (a teď byla naděje i pro *Katarinu*) rozhodl: autor „připsal“ další šumavský obraz – *Příběh zapomenutého fořta*, vsazený do poválečných Sudet, novelu s vhladem do psychologie postav, především hrdiny Václava. A tím si spisovatel Šmíd zasloužil, že v roce 1981 mohl vyjít Hanes, Katarina a Václav v triptychu balad *Trojí čas hor*.⁸²

Zdeněk Šmíd měl vždy zdrženlivý vztah k centrálně organizovaným spolkům. Ale po relativně těžce zdolaných překážkách na cestě ke své prvotině-druhotině vstoupil do pobočky Svazu československých spisovatelů,⁸³ který začátkem devadesátých let transformoval do regionálního Střediska západočeských spisovatelů v Plzni. Ve stejném čase se stal Šmíd členem centrální Obce spisovatelů. V roce 1993 jako autor řady próz (vedle „vodáků“, „turistů“ a *Babince* to byly čtyři knihy parafrází a travestií pověstí) byl pozván do Českého centra Mezinárodního PEN klubu;⁸⁴ poctěn členství přijal a pak v klubu pracoval jako člen poroty pro udílení ceny PEN za celoživotní dílo a ceny nazvané Evropský fejeton (pro rok 2006).

On sám se dočkal ocenění později (viz níže), ale cenu nejvyšší, především za knihy série *Proč...* jako za vodáckou bibli, mu udělilo několik generací českých vodáků, ale i jiných čtenářů, neboť v době tupého ideologického normalizačního tlaku přinášela vícevrstevnaté komično vymykající se z oficiální literární šedi (více v kapitole Humor a komično). Autorův humor, životní nadhled a „postoj sólisty“ (jak hodnotila jeho vztah ke spisovatelským organizacím rodina⁸⁵) mu často nalézaly čtenáře mezi lidmi nekonformními, bez ohledu na jejich občanské postoje. Úryvky z vodácko-horáckých *Proč...* otiskl i samizdatový časopis *Dým*.⁸⁶

---

⁸² Podmínka nakladatele byla splněna, ale je-li dnes hodnocen triptych jako celek, pozornost nepřitáhne *Příběh zapomenutého fořta*, ale pověsti o Hanesovi a Katarině jako texty tematicky a umělecky výjimečné, viz níže.

⁸³ Srov. Hrbek, Rudolf. S oprávněnou nadějí: k literatuře vznikající v Západočeském kraji. *Pravda*, roč. 62, 23. 1. 1981, s. 5. Autor jako tajemník západočeské pobočky SČS informoval o svazových autorech a jejich knihách.

⁸⁴ Mezinárodní PEN klub s ústředím v Londýně sdružuje spisovatele (zkratka PEN vyjadřuje anglicky jejich tvořivé aktivity: Playwrights, Poets, Essayists, Novelists), kteří propagují principy Mezinárodní Charty: svobodu slova a svobodný život člověka. V roce 2003 byl prezidentem PEN klubu zvolen český spisovatel Jiří Gruša a ve funkci působil až do roku 2009. Český PEN (založený Karlem Čapkem v roce 1925) má nyní (2023) 202 členů, předsedkyně je Markéta Mališová, první místopředseda Jiří Dědeček, druhý Ondřej Vaculík. Podrobněji in: *Penklub* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.penklub.net/o-pen-klubu>.

⁸⁵ Srov. Pokorová 2022, 23. 8., rozhovor s H. a D. Šmídovými.

Publikační úspěch byl v sedmdesátých a osmdesátých letech vyzdoran, Šmíd jako sebevědomý autor jen těžce snášel režimní požadavky a omezení. „Sedmá próza Zdeňka Šmída *Babinec* [Československý spisovatel, 1988] vychází téměř pět let po odevzdání rukopisu. Přes proslulé výrobní lhůty naší polygrafie tento fakt signalizuje, že šlo o rukopis problémový. Tím více překvapí žertovná anotace na přebalu knihy, která tvrdí, že jde o jakési volné pokračování *Študáků a kantorů J. Žáka*“, Staněk 1988, s. 5. Recenzent byl dlouholetým Šmídvým přítelem, autor mu jistě sdělil informace, které ho opravňovaly k danému hodnocení. Do jaké míry Šmíd do rukopisu nuceně zasáhl, nevíme, ale i konečnou podobu románu redaktor nakladatelství Československý spisovatel měl potřebu nějak tematicky doplnit: na záložce přebalu knihy dostal do tematiky učitelství tolik žádané postavy dělníků: „...ústřední motiv knihy *Babinec* tkví v přesvědčení, že [...] kdesi na počátku životních drah opravdových dělníků, ať pracují rukama, nebo mozky, se mihl alespoň jeden opravdový pedagog“. Ve společenské atmosféře doby význam sdělení devalvoval, navíc obraznost jazyka může působit kontraproduktivně. Román byl kritikou přijat v podstatě dobře (viz níže) a jeho přínos v zápětí ocenil Český literární fond tvůrčí premií (viz Příloha).

Paní Hana Šmídvá v ohlédnutí za manželovou tvorbou říká, že téměř vše, co vydal počátkem devadesátých let v relativně krátkém čase po politickém převratu, „vyndal ze šuplíku“ – obrazně ze šuplíku let osmdesátých, fakticky jako hotové rukopisy ze svého pracovního stolu. Šlo především o román *Cejch*, neboť po zkušenosti s *Hanesem Gruberem* rukopis se sudetskou tematikou česko-německých vztahů nakladatelům dříve ani nezkoušel nabízet.⁸⁷ Látku o životě v západním pohraničí nacházel jak ve vzpomínkách

---

⁸⁶ Periodikum vydávané v rámci tzv. trampského samizdatu založil hudebník a spisovatel Stanislav Zárbybnický (zvaný Houla). Ve zhruba desetiletém období existence časopisu byla publikována celá řada pečlivě vybraných úryvků napříč československou literární produkcí, jejíž obsah imponoval trampskému hnutí (Karel Kryl, Václav Štoviček, Jaromír Nohavica aj.) Zárbybnický stál rovněž u zrodu samizdatového periodika *Popotýr* a dále je spojován s literární soutěží *Trapsavec*. *Folktime* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.folktime.cz/pohlocas-povidky/2672-stanislav-zarybnicky-houla.html> nebo *Trapsavec* [online]. Copyright © [cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.trapsavec.cz/news/stanislav-zarybnicky-houla/>.

⁸⁷ Srov. Pokorová 2022, 23. 8., rozhovor s H. a D. Šmídvými.

na své dětství, na německé obyvatele toho kraje a na přírodu Šumavy a Českého lesa, tak ve svých rodinných vztazích – k matce a karlovarskému dědečkovi a ke Krušným horám vůbec jako k do-
movu předků. Ale nejsilnějším podnětem k volbě látky románu byla
bezprostřední zkušenost s autenticitou „dotýkaného“ – v osmde-
sátých letech začal stavět v Krušných horách chatu (viz Příloha) na
základech „boudy domu po Němcích“⁸⁸ a spolu s ní komponovat
i svou románovou kroniku. V rozhovoru s Náhlíkem Vokounem:
„A během toho rozebírání a stavění základů jsem nacházel stopy
starého života, [...] v hlíně kousek betléma, nebo knoflík, nebo
flašku, ve které byl zbytek toho svinstva, jak se tím natírá dobytek,
aby na něj nešli ovádi. A začalo mě zajímat, kdo tam žil. To jsem
pak skutečně zjistil, žila tam rodina [jejíž] muž v první světové válce
přišel o zrak. [...] A protože mě Krušné hory oslovují svou zvláštní
smutnou duší, začal jsem z toho všeho plést *Cejch*. To už bylo za
perestrojky. [...] *Cejch* je hlavně o neštěstí lidí, se kterými hází his-
torie tam a zpátky“, Náhlík Vokoun 2008 [online].⁸⁹ Na stejné téma
rozmlouval Z. Šmíd s I. Pecharem (srov. Pechar 1992, s. 303–308),
vedl, že nejdříve spontánně, pak cílevědomě záměrně vyhledával
informace o dané rodině, mluvil s řadou Němců, jejichž předci žili
v té lokalitě, nepopíral, že řada obrazů má autobiografické prvky, ale
zdůraznil, že z hlediska celé koncepce románu jsou zanedbatelné,
že výsledek je především závislý na věrohodných informacích a na
zvládnutí literárního „řemesla“, *ibid.*, s. 303–304.

Román *Cejch* dříve než v českém originále, který vydal pražský
Knižní klub v roce 1992, vyšel v témže roce v německém překladu
v berlínském nakladatelství Quintessenz-Verlag, s názvem *Unterm
Mittagsstein: Das Schicksal einer sudetendeutschen Familie*.⁹⁰ Infor-
mace o německém vydání románu zveřejnil M. Jungmann.⁹¹ Z. Šmíd
byl s překladem hrubě nespokojen, především pak s praxí vydavatele,

---

⁸⁸ Syn Darek chatu ve Vysoké Peci nad Nejdkem a její lesní okolí označil jako jedno z nejmilejších míst svého otce (Pokorová 2022, 23. 8., rozhovor s D. Šmídem).

⁸⁹ Dostupné z: <https://www.folktime.cz/trampske-zajimavosti/proc-bychom-si-nezavzpominali-aneb-rozhovor-se-zdenkem-smidem.html>.

⁹⁰ Šmíd, Zdeněk. *Unterm Mittagsstein: Das Schicksal einer sudetendeutschen Familie*. Berlín: Quintessenz-Verlag, 1992. Viz *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008, s. 331.

⁹¹ Jungmann, Milan. *Prózy o česko-německých vztazích. Literární noviny*. 1993. roč. 4, č. 29, 22. 7. s. 6.

který publikoval text bez Šmídovy autorizace⁹² a z románu vyřadil úvahové a mytické pasáže zdůrazňující historický rozměr tématu. Jungmann uvádí, že Z. Šmíd proti zásahům obratem písemně protestoval, ale nakladatelství odůvodnilo své kroky jako nutné pro zvýšení umělecké úrovně díla a český spisovatel by měl být vděčný za možnost publikovat ve stejné řadě se zvučnějšími literárními jmény. Jungmann však připomíná, že „vylepšeného“ románu bylo v Německu prodáno pouhých 147 kusů. Domnívá se, že zájem sudetoněmeckých čtenářů o téma a přeshraniční dialog neodpovídal nadějně představě autora a českých novinářů, kteří v tomto smyslu román hodnotili (viz níže). Berlínské vydání románu poškodily nejen zásahy do kompozice textu, ale též úroveň překladu, který je podle redakce *Tvaru* „odstrašujícím příkladem pokleslého řemesla“.⁹³

Šmídova krušnohorská chata, která byla u zrodu myšlenky na román, se stala místem setkávání čtenářů *Cejchu*, vyznavačů jeho smyslu: ukazovat cestu k revitalizaci Sudet jako kulturní krajiny. S nápadem přišli v roce 2017 divadelníci Západočeského divadla v Chebu, kteří obsahem *Cejchu* žili jako inscenátoři hry na jeho motivy – *Cejch: vicegenerační western z centrálního Krušnohoří* (o hře a její inscenaci viz výše). Divadelníci a další Šmídovi čtenáři a kamarádi – literáti, knihovníci, kolegové ze škol, studenti z divadelních kroužků, kde se hrají hry na Šmídovy náměty, a také bývalí sousedé z Vysoké Pece a lidé z Nejdecka a dál z Krušnohoří, kteří autorovi poskytli prameny pro román *Cejch* – ti všichni každoročně od roku 2017 dosud (s výjimkou pandemie v roce 2020) vyrážejí na kultovní procházku ke „štajnu“.⁹⁴ Štajn je ze Šmídovy fikce do reality přenesený lesní balvan, v románu nazvaný Polední kámen, jemuž dal autor mytickou funkci – je ztělesněným symbolem domova a duchovního klimatu místa. A pro poutníky či výletníky je výlet každoroční příležitostí připomenout si autora a obsah jeho románu (viz pozvánku v Příloze). Na místě se kromě připomínaných autentických vzpomínek pamětníků čte z autorových knih, Roháči Loket zpívají jeho písničky, hrála se i loutková scéna o Kozinovi. Od štajnu se společně putuje dál krajinou, zobrazenou v *Cejchu*. „Má Zdeněk Šmíd někde pamětní desku?“, dotazovali jsme se Šmídovy rodiny

⁹² Odsudek německého vydání *Cejchu* autor prezentoval i na besedách o díle, např. v Plzni v roce 1994, viz výše.

⁹³ Redakční poznámka k recenzi o románu Zdeňka Šmída. *Tvar*, 1993, roč. 4, č. 24, s. 2.

⁹⁴ Srov. Lederbuchová 2023, 11. 3., e-mailová korespondence s H. Šmídovou.

v souvislosti se shromažďováním informací o jeho životě pro tuto knihu. Odpověď: „Spíš žije ten odkaz v lidech.“⁹⁵ A přeče: deska, která dosvědčuje pravdivost odpovědi, existuje – k padesátinám ji spisovateli vyrobili a věnovali čtenáři a kamarádi (viz Příloha).⁹⁶ Také každoroční schůzky u štajnu přesvědčivě dokládají, že spisovatel se zapsal do paměti lidí i bez oficialit a kamenných desek.

Nejen už tradiční setkávání u kamene připomíná a popularizuje Šmídův román: ukázka ze Šmídova *Cejchu* je citována v Čítance pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia jako text patřící do literárního povědomí současného žáka.⁹⁷ Domníváme se, že škola v učivu o historii 20. století mnohé žákům dluží, a přestože víme, že Šmídův *Cejch* nemá ambice zastupovat učebnici dějepisu, vyslovujeme přesvědčení, že četba tohoto románu patří do základního literárního vzdělání českého čtenáře. Autorova umělecká interpretace česko-německých vztahů v době politických krizí (před 2. světovou válkou, během ní a po ní) může vzbudit žákův zájem jak o toto historické období, tak o svérázný umělecký styl autora a v neposlední řadě o pohraniční oblasti republiky – o historické, a hlavně současné Sudety. Do utváření společenského povědomí o historii Sudet může teď přispět další vydání *Cejchu* – v době psaní tohoto textu se připravuje v brněnském nakladatelství Moba páté vydání románu.⁹⁸

V rozhovoru s I. Pecharem publikovaném jako doslov *Cejchu* Z. Šmíd uvádí: „Z těch pustin bude zas kvetoucí kraj jen tehdy, budou-li tady žít lidé, kteří ho dokážou zvelebit. A je mi úplně jedno, budou-li to Bulhaři, Švédové, kulturnější garnitura Čechů nebo Němci. Nemluvím teď o žádných právech, ale o normální evropské praxi. Když finští důchodci kupují ve Španělsku chátrající domy a zvelebují je, nevidím důvod, proč by i sem nemohli tímto způsobem přicházet lidé s podobnými úmysly“, Pechar 1992, s. 308. Kulturnější garnitura Čechů, evropská praxe, zájem o zvelebení kraje, který miloval, to jsou autorova společenská hlediska přesahující literární

---

⁹⁵ Pokorová 2022, 23. 8., rozhovor s H. a D. Šmídovými.

⁹⁶ Deska byla osazena na krušnohorské chatě ve Vysoké Peci nad Nejdkem, rodina uvažuje o jejím přemístění na chalupu v Petříkovicích v jižních Čechách. Lederbuchová 2023, 22. 5., e-mailová korespondence s D. Šmídem.

⁹⁷ Lederbuchová, Ladislava; Stehlíková, Monika. Čítanka 9. Plzeň: Fraus, 2006, s. 122. Úryvek ze Šmídova cestopisu *Bubny Berberů* je v Čítance pro 8. ročník – Lederbuchová, L.; Stehlíková, M. Čítanka 8. Plzeň: Fraus, 2005, s. 35–36. Jde o jediné učebnice pro literární výchovu, kde jsou texty Z. Šmída citovány.

⁹⁸ Lederbuchová 2023, 21. 4., informace z e-mailové korespondence s H. Šmídovou.

kontext a vyjadřující Šmídovy životní postoje – je kulturní povinností starat se o dosud zanedbaný kraj, v němž žiji.

Regionální patriotismus a vědomí evropanství dovedly v roce 1998 bývalého karlovarského učitele, autora *Cejchu* a parafrázy krušnohorských pověstí ke kandidatuře do Senátu ČR (viz Příloha). Občan Z. Šmíd jako nestraní kandidoval za Křesťanskou demokratickou unii – československou stranu lidovou v jednom z volebních okrsků Karlovy Vary. V mediální anketě k volbám promluvil o své motivaci k senátorské práci a o svém programu.⁹⁹ Ve volbách však neuspěl. Manželka Hana uvedla, že už v týdnech kampaně věděl, že „volební boj“ (vyzdvihování vlastních kvalit a napadání protikandidátů) je mu cizí. Absolvoval besedy a setkání s voliči, nicméně samo jméno k volebnímu úspěchu nestačilo.¹⁰⁰ Senátorem se sice nestal, ale pro region pracoval stále – tematika próz odkazující k látce Karlovarska (i ke krajskému městu) upozorňovala na krajová specifika historická, i současná, na tradice jako na kulturní potenciál budoucnosti. Význam autora, jehož dílo úrovní uměleckého zpracování překročilo rámeček kraje, ocenili nejen čtenáři, ale docenili i představitelé regionu a města a udělili spisovateli Z. Šmídovi v roce 1999 Cenu města Karlovy Vary a cenu Osobnost karlovarského kraje v kategorii Mimořádný přínos pro Karlovarský kraj za rok 2007 (viz Příloha).¹⁰¹

S politickým převratem došlo v devadesátých letech ke změnám v kulturní politice, resp. k jejímu nahrazení pružnou „rukou trhu“, takže vznikala řada nových nakladatelství s různorodým knižním programem. V nakladatelských domech s dlouholetou tradicí též došlo k změnám v personálním obsazení řídicích funkcí a protože Z. Šmíd s Olympií spolupracoval v letech sedmdesátých (sice s počátečními problémy, viz výše) i v letech osmdesátých (*Proč bychom se*

---

⁹⁹ Šmídův volební obvod se zhruba kryl s okresem Karlovy Vary (tedy část Poohoří i Krušných hor) – hory, místa tradičního průmyslu a lázeňsko-turistická oblast. O své motivaci řekl: „Rozhodující byl pro mne vznik smlouvy ODS – ČSSD. V její formě spatřuji nebezpečí pro svobodnou konkurenci politických směrů.“ O řešení problémů dané oblasti uvedl: „Receptem proti nezaměstnanosti je podpora drobnějšího podnikání, daňové úlevy, obnovení dopravního spojení, nový zákon o obcích, který dá obci možnost vytvořit i nové pracovní příležitosti. Chaos mohou odstranit méně matné zákony, korupci může omezit zákon o informacích.“ Co nejdříve? „Modernizace školského systému, aby odpovídal požadavkům současnosti. [...] V případě neúspěchu ve volbách budu své názory nadále prosazovat formou politických komentářů v médiích“, srov. cs.wikipedia.org/wiki/Zdeněk_Šmíd.

¹⁰⁰ Lederbuchová 2023, 20. 3., e-mailová korespondence s H. Šmídovou.

¹⁰¹ Informace a fotografie do Přílohy poskytla paní Hana Šmídová.

nepotili), zůstal jí věrný i v dalších desetiletích a vydal tam poslední díl série o vodácích a horácích *Proč bychom se netěšili aneb Jak se držet nad vodou* (1998) a svérázný místopis *Mé staré dobré Vary* (1999), kterým láskyplně oslavil své město.

Předtím přichystal pro Olympii další rukopis z osmdesátých let (první verzi rukopisu dokončil už v roce 1982, jak uvádí datace v závěru textu) – satirický román *Útok na Vyvolenou* (1995),¹⁰² Autor o své knize říká, že v ní zobrazuje „oba systémy, které jsme s výjimkou těch nejmladších zažili. [Je to] sonda do rychlého českého kapitalismu uskutečňovaného burany. [...] ...psal jsem tu knížku současně s *Cejchem*, za perestrojky, a neměl jsem tušení, jak to u nás bude vypadat za dvacet let. Jedno se mi potvrdilo: u konzumních lidí neuděláš vůbec nic, ať přijdou třeba marťani, oni budou pořád stejný. [...] Češi byli konzumní za komunismu i teď. Ono vlastně ke konzumnosti stačí málo: trocha zanedbané výchovy a aby bylo co konzumovat“, Náhlík Vokoun 2008 [online]. Dobově aktuální sociálněkritický román v devadesátých letech zastínila trvajícím čtenářská popularita vodácko-horácké trilogie a *Babince*.

Také Západočeské nakladatelství v Plzni vydalo téměř okamžitě Šmídovy rukopisy z osmdesátých let k vydání připravené: publikací dalších dvou knih pověstí *Jan, černý proutník* (1990) a *Předposlední trubadúr* (1991) prodloužilo autorovu pověstovou řadu.¹⁰³ V pražském Knižním klubu vyšel *Cejch* (1992), *Bombarda Joe* v Českém spisovateli (1996) a v Knihcentru *S kytarou v Antarktidě* (1998). O Šmídovy rukopisy byl enormní nakladatelský zájem. Začátkem století se na literární scéně objevilo nakladatelství Formát a Hart, které dalo autorovi příležitost uvést do čtenářské veřejnosti tematické pokračování Šmídovy sudetské kroniky v povídkovém cyklu *Lesk a bída Čekání* (2001). Pohled na poválečné Sudety je výsměšně satirický, budící rozporuplné čtenářské reakce. Je to „sbírka povídek o pohraniční vsi v Českém lese od vyhnání Němců až do roku 1989. Na povrchu jsou to příběhy spíš humorné, ale ta spodní vrstva, kterou odhalí vnímavější čtenář, ta moc legrační není.¹⁰⁴ Spoustu lidí ta knížka našťvala, což je v pořádku, čekal jsem to. Já sám jsem

---

¹⁰² Interpretace románu je v kapitole Humor a komično v oddílu Satira.

¹⁰³ *Trojí čas hor, Strašidla a krásné panny, Dudáci a vlčí hlavy, Jan, černý proutník, Předposlední trubadúr.*

¹⁰⁴ Interpretace souboru povídek je v kapitole Češi a Němci, v oddíle Jsme národ pomstychtivý?

v pohraničí strávil přes dvacet let, takže vím, o čem píšu“; prezentuje svou knihu autor v rozhovoru s Náhlíkem Vokounem, 2008 [online].

Kniha *Jak jsme se nedali aneb Kapitoly z dějin národního úpění* (Formát a Hart, 2002) má též své „dětství“ v letech osmdesátých. Záměr autora pohlédnout humorně na české dějiny a kriticky ukázat obsah českého vlastenectví v době postmoderní vyjadřuje originální umělecká interpretace historie opřená o zkušenosti z tvůrčí práce parafrázující či travestující žánr pověsti. Šmídovy *Kapitoly z dějin...* představují svým komičnem a popularizačním diskursem novou linii zobrazení historické tematiky. S humorným nadhledem a komickým efektem obdobně jako *Kapitoly z dějin* vytvořil Z. Šmíd kritickou mozaiku z dějin světových: *O pokroku od boku aneb Jak se zdokonalujeme* (Olympia, 2011).

Komično těchto textů činí z věcných historických informací atraktivní nabídku i pro školní učivo, resp. může sloužit jako motivace pro dějepisná témata. Na to vsadila plzeňská spisovatelka Markéta Čekanová a podle Šmídových *Kapitol z dějin národního úpění* vytvořila šestidílný cyklus určený pro 8. ročník základních škol, jehož prostřednictvím seznamovala posluchače s dílem autora a v jeho pohledu s českou historií. M. Čekanová a herečka Martina Samková tento didaktický koncept prezentovaly od roku 2014 v rámci nabídek pořadů Knihovny města Plzně pro školy (srov. Horáková 2014, nestránkováno, položka C16).¹⁰⁵

Politický převrat v roce 1989 přinesl občanům Československa a později České republiky (od roku 1993) nové možnosti seberealizace. Zdeněk Šmíd naplno využil možností cestovat, plnit si chlapecké sny o poznávání ciziny, včetně ideálu stát se Hanzelkou a Zikmundem – psát o svých cestách knihy. Navštívil řadu evropských i exotických, vzdálených zemí a kultur. Výpravy mu vždy byly významnou literární inspirací – popularizačním stylem napsal celkem sedm svérázných cestopisů postupně vydávaných Olympií, např. *Bubny Berberů aneb Proč bychom se nesusíli*, *Za písni Severu aneb Proč bychom se neztratili*, *Jak se mají Mayové aneb Proč bychom se neděsili* a další a další. Jejich komično není na překážku velké hodnotě informací o cizině evropské, asijské, africké a americké a připočteme-li spoluautorství v knize *S kytarou v Antarktidě*, pak i antarktické. Všechny

---

¹⁰⁵ Katalog uvádí témata jednotlivých lekcí, např. Váží si Češi velkých osobností? Měl Karel IV. v Čechách snadnou pozici? Máme v historii významnou ženu?

cestopisy nabízejí poučený vhled do kultur cizích zemí a navíc autorův hodnotící komentář, který dává textům i filozofický rozměr. Dlouholetá spolupráce mezi autorem a nakladatelem fungovala (přes počáteční kolaps v době normalizace) oboustranně výborně, autora mnoha knih (mezi něž musíme započítat i další jejich vydání) Olympia vyznamenala nakladatelskými cenami – za rok 1998 a za rok 2009, viz Příloha.

Spisovatele a básníky nezřídka dovede k tvorbě pro děti rodičovská role – i Z. Šmíd, podobně jako např. F. Halas, F. Hrubín, I. Jirous-Magor, v poslední době např. R. Malý nebo P. Soukupová, začal psát pro svého vlastního dětského posluchače a čtenáře. Šmídova pohádková vyprávění mají výjimečný rodokmen: „Knižka vznikala dlouho, možná desetiletí. Já mám tři děti, a protože jsem dvakrát ženatý, [...] ...když se jedno narodilo, druhému bylo třeba už patnáct. Vždy, když byly malé, tak jsem napsal nějaké pohádky. Ale všechno jsem dal dohromady, až když mi pánbůh dopřál vnučata“, svěřil se autor *Pohádek pro dobrodruhy* (Olympia, 2007) v rozhovoru s Náhlíkem Vokounem, 2008 [online]. Jako zkušený cestovatel po vzdálených kontinentech obohatil své pohádky o témata australská a africká, ale okořenil je humorem příznačně střeoevropským.¹⁰⁶ Šmídovy dobrodružné pohádky získaly jako jedna z nejlepších knih pro děti nominaci na cenu Zlatá stuha 2007 (viz Příloha).

V novém tisíciletí se autor vrátil i ke svým milovaným řeckým a poctil je rozsáhlými místopisnými obrazy, z nichž čtenář vycítí autorovu autentičnost prožitku poutníka jdoucího podél břehů, aby navštívil vsi a města, které řeky lemují, aby připomněl důležité historické události a významné kulturní osobnosti, spjaté s danými místy. Litomyšlský nakladatel Ladislav Horáček ve své Pasece vypravil velkoformátové mnohasetstránkové knihy skvostně – na dobrém papíře a s mnoha barevnými přílohami docenil autorovu olbřímí práci na portrétech *Otavy* (2005), *Lužnice* (2008) a *Mže/Berounky* (2010). Knihy jsou holdem krajině a kultuře v území zvaném odpradáвна Sudety. Tento cyklus je opět výjimečným literárním počinem v českém kulturním kontextu 21. století, neboť svou informační komplexností, konkrétností popularizačního stylu, a především akcentem na hodnotící slovo vypravěče nemá potřebu konkurovat filmovým dokumentům přírodopisným a historickým. Jako specifická

---

¹⁰⁶ O komičnu pohádek viz v kapitole Humor a komično.